

NÜKLEER ENERJİ ALANINDA HUKUKİ SORUMLUK

Civil Liability in the Field of Nuclear Energy

Burak HEKİM*

ÖZ

Nükleer enerji faaliyetlerinin güvenli bir şekilde yürütülmesi, uygun güvenlik gerekliliklerinin yasal bağlamda düzenlenmesi ve bu faaliyetlerde yer alan tüm paydaşların güvenlik kültürüne sahip olmasına bağlıdır. Güvenlik olgusunun belki de en yüksek derecede uygulama bulduğu nükleer enerji alanında kaza riski oldukça düşük olmakla birlikte meydana gelen bir kaza yıkıcı etkiler yaratabilmektedir. Bu sebeple meydana gelen bir nükleer kazadan zarar görenlerin haklarının korunması büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada, nükleer kaza neticesinde ortaya çıkan zararların uluslararası düzenlemeler ve Türk hukuku çerçevesinde hangi usul ve esaslar uyarınca tazmin edileceği hususu ele alınmıştır.

Türkiye bakımından nükleer sorumluluk rejiminin genel çerçevesi “Nükleer Enerji Alanında Üçüncü Şahıslara Karşı Hukuki Mesuliyete Dair Paris Sözleşmesi” ile belirlenmiştir. Paris Sözleşmesi, taraf devletleri millî hukukunda gerekli gördükleri tamamlayıcı düzenlemeleri yapmakta serbest bırakmakla birlikte nükleer sorumluluğa ilişkin kuralların birleştirilmesi amacı çerçevesinde taraf devletlerin iç hukuklarına kaim maddi hukuk hükümleri ihdas etmiştir. Sözleşme’de; nükleer santral işletenin kusursuz ve münhasır sorumluluğu, bu sorumluluğunun miktar ve süre bakımından taraf ülkelere sınırlanabileceği, sorumluluğun sigorta veya farklı mali güvencelerle teminat altına alınması zorunluluğu ile bunlardan başka usule ve esasa ilişkin birçok husus detaylı bir biçimde düzenlenme bulmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 90. maddesinin beşinci fıkrası uyarınca ise bu hükümler, Türk hukukundaki nükleer enerji alanında üçüncü kişilere karşı hukuki sorumluluk rejiminin temelini teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nükleer enerji, işleten, üçüncü kişilere karşı hukuki sorumluluk.

Makale Geliş Tarihi 25.07.2017, **Kabul Tarihi** 13.06.2018

* Hâkim / Savcı Adayı

ABSTRACT

Execution of nuclear energy activities safely and securely depends on the regulation of appropriate security requirements in the legal context and safety culture of all stakeholders involved in these activities. The risk of accident in the nuclear energy field, where the security incident has highest tendency, is very low, however the accident can lead to destruction. For this reason, the protection of the rights of those who are injured by a nuclear accident is of utmost importance. In this study, it has been addressed that which principles and procedures within the frame of international agreements and Turkish Law are exercised for compensating the damages, which erupt due to nuclear incident.

The general framework of Turkish nuclear liability regime has been regulated by "Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy". The Paris Convention creates and forms strict substantive law provisions into the contracting countries' domestic law with the aim of merging the rules regarding nuclear liability, while it liberates contracting parties to make necessary complementary regulations. Paris Convention regulates procedures and principles regarding absolute and exclusive liability of the nuclear power plant operator, limitation of this liability by the contracting parties in amount and in time basis, the obligation to cover this liability by insurance or any other financial security. Pursuant to fifth paragraph of the 90th Article of the Constitution of the Republic of Turkey, aforesaid provisions provide a basis of third party liability in the field of nuclear energy according to Turkish Law.

Keywords: Nuclear energy, operator, third party liability.

GİRİŞ

Türkiye, enerji portföyüne nükleeri dâhil etme iradesini uzun yıllardır sürdürse de soyut politikaların somut projelere dönüşmesi ancak son yıllarda mümkün olabilmiştir. Akkuyu Nükleer Santral Projesi'nin gerçekleştirilmesi amacıyla Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu arasında 2010 yılında imzalanan uluslararası anlaşma bu iradenin ilk somut görünümüdür. İkinci olarak, Türkiye Cumhuriyeti ve Japonya arasında nükleer güç santrallerinin ve nükleer sanayinin geliştirilmesi amacıyla imzalanan uluslararası anlaşma kapsamında Sinop Nükleer Santral Projesi'nin gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Ayrıca kısa bir süre içerisinde de üçüncü bir nükleer santral projesinin gündeme gelmesi beklenmektedir.

Türkiye'nin nükleer enerji alanında yaptığı bu atak, aynı hızda yasal altyapının da tam anlamıyla oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır. Nükleer santral projelerinin yer seçimi, inşaat, işletme ve işletmeden çıkarma aşamalarının hangi gereklilikler çerçevesinde gerçekleştirileceğinin, kullanılmış yakıtların ve radyoaktif atıkların nasıl yönetileceğinin, işletenlerin yükümlülüklerinin ve herhangi bir kazadan doğan sorumluluklarının düzenlenmesi bu bakımdan büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada, makale konusunun sınırları kapsamında söz konusu yasal çerçevenin sadece *nükleer enerji alanında hukuki sorumluluk (üçüncü kişilere karşı hukuki sorumluluk / third party liability)* yönü ele alınmıştır.

Nükleer enerji alanında üçüncü kişilere karşı hukuki sorumluluk rejim(ler)i nükleer faaliyetler neticesinde ortaya çıkabilecek nükleer zararların tazminini klasik haksız fiil hükümlerinden farklı olarak düzenleyen özel rejim(ler)dir. Elbette öncelikli amaç gerekli güvenlik tedbirlerinin alınması ve olası kazaların önlenmesi olmakla birlikte herhangi bir kaza halinde ortaya çıkan zararların tazmininin güvence altına alınması da gerekmektedir. Nükleer kaza riskinin oldukça düşük olmasına rağmen meydana gelen bir nükleer kazanın Çernobil ve Fukushima örneklerinde görüldüğü gibi yıkıcı etkiler yaratabilmesi nükleere özel kurallar ihdas edilmesini gerektirmektedir. Bu kurallar genel olarak birtakım uluslararası anlaşmalar çerçevesinde ele alınmakla birlikte bu anlaşmalara taraf olmayan ülkelerin konuyla ilgili münferit düzenlemeleri de bulunmaktadır. Uluslararası anlamda temel olarak aynı prensipler çerçevesinde şekillenmiş iki farklı rejim mevcuttur. Bunlar "*Nükleer Enerji Alanında Üçüncü Şahıslara Karşı Hukuki Sorumluluğa İlişkin Paris Sözleşmesi*" ve "*Nükleer Zararlar Hakkında Hukuki Sorumluluğa İlişkin Viyana Sözleşmesi*" tarafından oluşturulan rejimlerdir. Bu sözleşmeler, daha fazla miktarda ve daha uzun sürelerle koruma sağlamak amacıyla günümüze değin farklı zamanlarda tadil edilmişlerdir. Her iki sözleşmenin de bölgesel anlamda uygulama bulmasının meydana getirebileceği olumsuzluklar öngörülebilse de uzlaşa sağlanamaması sebebiyle en başında iki farklı rejim ortaya çıkmış sonradan bu rejimler bir protokol ile irtibatlandırılmıştır. Bu suretle mağdurlara coğrafi olarak da daha fazla bir alanda koruma sağlanabilmiştir; fakat farklı uygulamaların tüm dünyada tek bir rejim altında birleştirilmesi çabaları halen devam etmektedir. Bu çabaların bir ürünü olarak "*Nükleer Zararların Ek Tazmini Sözleşmesi*" düzenlenmiştir.

Nükleer enerji alanında üçüncü kişilere karşı sorumluluk konusu nükleer kazaların sınır aşıcı etkileri sebebiyle aslında nükleer santrale sahip olsun ya da olmasın tüm ülkeleri ilgilendirmektedir. Hâlihazırda bir nükleer

santrali olmasa da, komşu ülkelerdeki nükleer santrallerde meydana gelebilecek bir hadisenin Türkiye'yi öncelikle etkileyebileceği göz önüne alındığında, konunun Türkiye açısından ne derece önemli olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Bununla birlikte sınırları içerisinde işletilecek bir nükleer santral olması ve bu santralden kaynaklı bir nükleer hadisenin vuku bulması ihtimali bundan sonrası için Türkiye açısından konunun öneminin bir derece daha arttığını göstermektedir. Türkiye, yukarıda bahsedilen uluslararası anlaşmalardan 64 ve 82 tarihli ek protokolleri ile birlikte Paris Sözleşmesi'ne ve Ortak Protokol'e taraftır. Paris Sözleşmesi, taraf devletleri millî hukukunda gerekli gördükleri tamamlayıcı düzenlemeleri yapmakta serbest bırakmakla birlikte nükleer sorumluluğa ilişkin kuralların birleştirilmesi amacı çerçevesinde taraf devletlerin iç hukuklarına kaim maddi hukuk hükümleri ihdas etmiştir. Öyle ki bahse konu Sözleşme, esasa ve usule ilişkin detaylı bir kapsamla nükleer enerji alanında üçüncü kişilere karşı sorumluluk rejimini bir bütün halinde düzenlemektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 90. maddesi uyarınca Paris Sözleşmesi, her ne kadar konuyla ilgili olarak iç hukukta henüz bir düzenleme yapılmaması sebebiyle millî mevzuatça belirlenmesi gereken hususlarda boşluk bulunsa da, Türk hukuku bakımından doğrudan uygulama bulan yegâne düzenlemedir. Bu bakımdan konuyla ilgili taslak kanun çalışmalarının devam ettiği de göz önüne alınarak Paris Sözleşmesi ve Ortak Protokol'ün kapsamlı bir biçimde ele alınması, Türk hukuku uyarınca yorumlanması gerekmektedir.

Bu çerçevede; ilk bölümde nükleer sorumluluk rejimlerinin tarihsel gelişimi ve temel prensiplerine yer verilecek, ikinci bölümde Türkiye'nin tarafı olduğu Paris Sözleşmesi ve Ortak Protokol hükümleri çerçevesinde Türk hukukunda nükleer enerji alanında hukuki sorumluluğun esasları incelenecek, son bölümde ise konuyla ilgili diğer uluslararası düzenlemeler hakkında kısa bilgiler verilecektir.

I. NÜKLEER SORUMLULUK REJİMLERİNİN GELİŞİMİ

Nükleer endüstrinin gelişiminin ilk yıllarında sanayileşmesini tamamlamış birçok ülke, ekonomilerinin hızlı bir biçimde gelişimini sağlamak adına nükleer enerjiyi sınırsız bir yerli kaynak olarak görmüştür; fakat aşılması gereken bir dizi problem ortaya çıkmıştır¹.

Nükleer enerjinin barışçıl kullanımı halinde dahi nükleer santrallerin devasa potansiyelleri ve kendine özgü yapıları itibarıyla diğer endüstriyel aktivitelerden daha fazla zarar verebilme riskine sahip olmaları, ortaya çıkacak zararın geniş alana yayılması ve ancak uzun yıllar sonrasında tam anlamıyla fark edilebilmesi halkın ve çevrenin korunması ihtiyacını doğurmuştur. Ülkeler, nükleer santrale sahip olurken nükleer bir hadiseden etkilenen vatandaşlarının zararlarının tazmini amacıyla gerekli hukuki ve finansal altyapıyı oluşturmaları gerektiğinin farkına varmışlardır. Fakat potansiyel nükleer santral yatırımcılarının zaman ve miktar açısından sınırsız sorumluluğu şirketleri iflasa götürebilecek nitelikteydi. Bu belirsizlik sadece yatırımcıları değil tasarımcıları, müteahhitleri, ekipman tedarikçilerini ve hatta bakım ve onarım hizmeti sağlayanları da etkilemekle nükleer endüstrinin gelişiminde kararsız bir durum ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Yatırımların devamını sağlarken üçüncü kişilerin haklarının korunmasını temin etmek amacıyla ülkeler klasik haksız fiil kuralları yerine bu alana özgü sorumluluk ve tazminat rejimi oluşturma yoluna gitmişlerdir. Ulusal anlamda gelişen bu özel kurallar bugünkü uluslararası nükleer sorumluluk rejiminin temelini oluşturmuştur².

Nükleer kazaların etkileri kazanın olduğu devlet sınırları içerisinde kalmamaktadır. Kastedilen bu sınır aşıcı etki sadece komşu devletler için değil tüm dünya devletleri açısından önem arz etmektedir. Zira radyoaktif parçacıklar hava olayları ile uzun yollar kat edebilmektedir. Bu sebeple zararların tazmini noktasında uluslararası işbirliği ve birbiriyle uyumlu düzenlemeler olması gerekmektedir³.

¹ **SCHWARTZ**, Julia A., "International Nuclear Third Party Liability Law: The Response to Chernobyl", International Nuclear Law in the Post-Chernobyl Period, OECD - IAEA, No:6146, 2006, s. 38.

² **SCHWARTZ**, Julia A., "Liability and Compensation for Third Party Damage Resulting From a Nuclear Incident", International Nuclear Law: History, Evolution and Outlook, OECD - NEA, No: 6934, 2010, s. 307 vd.

³ **KORKUSUZ**, M. Halit, Nükleer Santral İşletenin Hukuki Sorumluluğu, Beta Yayınları, İstanbul, 2012, s. 55; **AYDOĞDU**, Murat, *Sivil Amaçlı Nükleer Santral İşletenin ve Nükleer Madde Taşıyanın Hukuki Sorumluluğu*, 1. Bası, Adalet Yayınları, Ankara, 2009, s. 123.

Nükleer enerji alanında hukuki sorumluluk rejimleri uzlaşma sonucu ulaşılan şu ilkelere dayanmaktadır:⁴

- İşletenin kusursuz sorumluluğu,
- İşletenin münhasır sorumluluğu,
- Sorumluluğun miktar ve zaman açısından sınırlandırılması,
- Sorumluluğun sigorta veya diğer mali güvenceler ile teminat altına alınması zorunluluğu.

Sorumluluk türü, miktarı ve limitleri açısından üçüncü kişilerin zararlarının tazmini konusunda global anlamda kabul görmüş bu temel ilkelerin yanında nükleer zararın kapsamı, milletlerarası yetkinin belirlenmesi ve ayrımcılık yasağı gibi birçok konunun uluslararası enstrümanlarda benzer şekilde düzenlendiği görülmektedir.

Nükleer enerji alanında hukuki sorumluluğu düzenleyen temelde iki uluslararası anlaşma mevcuttur. Bunlar “*Nükleer Enerji Alanında Üçüncü Şahıslara Karşı Hukuki Sorumluluğa İlişkin Paris Sözleşmesi*” (kısaca Paris Sözleşmesi) ve “*Nükleer Zararlar Hakkında Hukuki Sorumluluğa İlişkin Viyana Sözleşmesi*”dir (kısaca Viyana Sözleşmesi). Bu sözleşmelerde mevcut rejimi güçlendirici bazı değişikliklerin yapılmasının yanı sıra sözleşmelere eklenen bazı protokollerle yeni rejimler de oluşturulmuştur. Bu çerçevede Paris ve Viyana Sözleşmelerinin yanında “*Paris ve Viyana Sözleşmelerinin Uygulanmasına İlişkin Ortak Protokol*” (kısaca Ortak Protokol), “*Brüksel Ek Sözleşmesi*” ve “*Nükleer Zararların Ek Tazmini Sözleşmesi*”nin de incelenmesi önem arz etmektedir.

II. NÜKLEER ENERJİ ALANINDA HUKUKİ SORUMLULUK

1. Genel Olarak

Türkiye bir önceki bölümde bahsedilen temel iki uluslararası anlaşmadan Paris Sözleşmesi’ne⁵ taraftır. Paris Sözleşmesi, taraf devletleri

⁴ KOCAOĞLU, Necip Kağan, “Nükleer Tesis İşletenin Hukuki Sorumluluğu: Karşılaştırmalı ve Uluslararası Özel Hukuk Analizi”, Ankara Barosu Dergisi, Yıl: 68, Sayı: 2010/2, s. 73.

⁵ Paris Sözleşmesi, 29 Temmuz 1960 tarihinde Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, İspanya, Fransa, Yunanistan, İtalya, Lüksemburg, Norveç, Hollanda, Portekiz, İngiltere, İsveç, İsviçre ve Türkiye Cumhuriyeti arasında akdedilmiş, Finlandiya ve Slovenya katılma yolu ile sözleşmeye taraf olmuşlardır. (Avusturya ve Lüksemburg 1960 tarihli Paris Sözleşmesini ve hatta Sözleşmenin 64 ve 82 Ek Protokollerini de imzalamalarına

millî hukukunda gerekli gördükleri tamamlayıcı düzenlemeleri yapmakta serbest bırakmakla birlikte nükleer sorumluluğa ilişkin kuralların birleştirilmesi amacı çerçevesinde taraf devletlerin iç hukuklarına kaim maddi hukuk hükümleri ihdas etmiştir. Söz konusu birleştirici niteliği itibarıyla Paris Sözleşmesi bir “maddî hukuk sözleşmesi”dir⁶ (*uniform law convention*). Anayasa’nın 90/5 hükmü uyarınca ise Türkiye Cumhuriyeti tarafından onaylanan Paris Sözleşmesi’nin iç hukukta kanun hükmünde olması sebebiyle özel bir kanun olarak uygulanma kabiliyeti mevcuttur⁷.

Paris Sözleşmesi’nin maddi hukuk hükümleri üç kategoriye ayrıldığında ilk kategoriye giren hükümler bakımından Sözleşme, nükleer sorumluluk rejiminin uygulanma alanını kesin bir şekilde düzenlemiş, taraf devletlere hareket alanı bırakmamıştır. İkinci kategoriye giren hükümler ile içleri taraf devletlerce doldurulmak üzere temel prensiplerin çerçevesi çizilmiş, son olarak ise taraf devletlerin Paris Sözleşmesi’ne taraf olmaktan doğan yükümlülükleri çerçevesinde milli mevzuatlarında ihdas etmesi gereken kurallara yer verilmiştir. Yani Paris Sözleşmesi’nin yer ve konu bakımından kapsamı Türk hukuku için de aynen geçerlidir. İkinci ve üçüncü kategori bakımından ise iç hukukta düzenlemeye gidilmesi gerekmektedir. Bu bakımdan Türkiye’nin nükleer sorumluluk rejimi, sınırları Paris Sözleşmesi tarafından çizilen rejimin kendisi olmaktadır. Aşağıda, Paris

rağmen bunları onaylamamışlardır) Sözleşme, 1 Nisan 1968 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 1964, 1982 ve 2004 yıllarında üç defa değişikliğe uğrayan Paris Sözleşmesi’nin son tadil metni olan 2004 Ek Protokolü halen yürürlüğe girmemiştir. Sözleşme’nin 20. maddesi uyarınca Sözleşme’de yapılan değişikliklerin yürürlüğe girmesi için âkit tarafların üçte ikisinin onayı gerekmektedir. 19 Haziran 2017 tarihi itibarıyla Paris Sözleşmesi’nin 2004 Ek Protokolü sadece Norveç ile İsviçre tarafından onaylanmış ve Sözleşme’nin düzenleyici makamı OECD’ye tevdi edilmiştir. (Bkz. <https://www.oecd-nea.org/law/paris-convention-ratification.html>)

Avrupa Birliği Komisyonu, Paris Sözleşmesine taraf üye ülkelerin 2004 Ek Protokolü’nün onay belgelerinin OECD’ye tevdi konusunda müşterek hareket edecekleri yönünde bir karar almıştır. (Bkz. 8 Mart 2004 tarihli ve 2004/294/EC sayılı karar.) 19 Haziran 2015 tarihinde düzenlenen “Paris Sözleşmesi Taraf Ülkeler Konferansı”nda (The Contracting Parties to the Paris Convention - CPPC) İngiltere ve İtalya dışında Paris Sözleşmesi’ne taraf AB üyesi ülkelerin iç hukuklarına ilişkin onay işlemlerini tamamladıkları ifade edilmiştir. İngiltere ve İtalya’nın da 2004 Ek Protokolünü onaylamalarının ardından tüm AB ülkeleri onay belgelerini OECD’ye tevdi edecek ve yeter sayı sağlandığı için Ek Protokol yürürlüğe girecektir.

- ⁶ GÜNEYSU, Gülin, “Nükleer Reaktörlerin Yol Açtığı Zararlardan Doğan Hukukî Sorumluluk”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S:1, C:41, 1989-1990, s. 214.
- ⁷ Anayasa’nın ilgili hükmü, milletlerarası anlaşmaların sadece normlar hiyerarşisindeki yerini ifade eden bir hüküm olarak değil aynı zamanda uygulayıcıların somut olayda ilgili milletlerarası anlaşmaya dayanarak karar vermesine olanak tanıyan bir hüküm olarak yorumlanması gerekmektedir.

Sözleşmesi hükümleri Türk hukuku bakımından özellik arz eden hususlarla birlikte verilmiştir.

2. Paris Sözleşmesi'nin Uygulama Alanı

Paris Sözleşmesi'nin uygulama alanının “yer bakımından uygulama alanı” ve “konu bakımından uygulama alanı” olarak iki başlık altında incelenmesi gerekmektedir.

a. Paris Sözleşmesi'nin Yer Bakımından Uygulama Alanı

Paris Sözleşmesi'nin yer bakımından uygulama alanı kural olarak sadece taraf ülkelerle sınırlıdır; fakat bu kuralın Sözleşme'nin 2. maddesi ve Ortak Protokol uyarınca istisnaları mevcuttur. Nükleer tesisin kurulduğu âkit tarafın millî mevzuatında aksine hüküm bulunması ve Sözleşme'nin 6/(e) hükmü uyarınca iktisap edilen haklar⁸ Paris Sözleşmesi'nde zikredilen istisnalardır. Bununla birlikte, Paris ve Viyana Sözleşmelerinin uygulama alanını genişletmek amacı çerçevesinde düzenlenen Ortak Protokol'e taraf olmak da bu kurala istisna sağlamaktadır. Nükleer Enerji İdari Komitesi'nin (*Steering Committee for Nuclear Energy of Organisation – kısaca İdari Komite*) 22.4.1971 tarihli tavsiye kararında âkit devletlerin iç hukuklarında Sözleşme'nin uygulama alanını açık denizlere şâmil olarak genişletmesi yönünde bir görüşü bulunmaktadır.

Paris Sözleşmesi'nin 2004 Ek Protokolü, Ortak Protokol'den ve İdari Komite'nin tavsiye kararından gelen bu istisnaları 2. madde kapsamında birleştirmiştir. 2004 Ek Protokolü ile değişik Paris Sözleşmesi'nin 2. maddesi uyarınca bu Sözleşme; nükleer hadisenin gerçekleştiği vakitte, sınırları ve uluslararası hukuk uyarınca belirlediği deniz alanları dâhilinde hiçbir nükleer tesisi olmayan bir âkit taraf olmayan devletin ve Paris Sözleşmesi ile aynı ilkelere dayanan bir nükleer sorumluluk mevzuatının⁹ yürürlükte olduğu diğer âkit taraf olmayan devletlerin ülkesinde ya da uluslararası hukuka göre belirlenmiş olan deniz alanlarında ya da kayıtlı bir

⁸ Âkit olmayan bir devletin ülkesinde vukubulan, bir nükleer kazanın sebebiyet verdiği zararı tazmin eden ve esas iş yeri Âkit Taraf ülkesinde bulunan bir şahıs veya böyle bir şahsın emrinde çalışan bir kimse, ödediği meblâğ kadar, bu şekilde tazminat alan şahsın 2 nci madde hükmü mevcut olmasaydı işletene karşı sahip olacak olduğu hakları iktisabeder.

⁹ Bahse konu mevzuatın genel çerçevesi madde metninde sayılmıştır. Bu bakımdan bahse konu mevzuatın; nükleer hadisenin gerçekleştiği vakitte, eşit karşılıklı yararlar sağlayan ve diğerlerinin yanında sorumlu işletenin kusuru olmaksızın sorumluluk, işletenin münhasır sorumlulukları ya da aynı anlama gelen benzer bir hüküm, yetkili mahkemenin münhasır yargı yetkisi, bir nükleer olayın tüm mağdurlarının eşit muamelesi, yargı kararlarının tanınması ve uygulanması, tazminatın serbest devri, faizler ve maliyetler dâhil olmak üzere Paris Sözleşmesi ile aynı ilkelere dayanması gerekmektedir.

gemisinde¹⁰ ya da hava taşıtında¹¹ meydana gelen nükleer zarar için geçerli olacaktır.

b. Paris Sözleşmesi'nin Konu Bakımından Uygulama Alanı

Paris Sözleşmesi'nin konu bakımından uygulama alanı ise nükleer bir tesiste ya da nükleer maddelerin taşınması esnasında meydana gelen hadise veya hadiseler dizisini kapsamaktadır. Paris Sözleşmesi, “kaza” ibaresi yerine daha geniş kapsamlı bir ifade ile “hadise” (*incident*) ibaresini kullanmaktadır. Paris Sözleşmesi'nde “nükleer hadise” “*radyoaktif özelliklerden veya radyoaktif özelliklerin zehirli ve patlayıcılarla veya nükleer yakıtın veya radyoaktif ürünlerin ve atığın diğer zararlı özellikleri ile veya bunlardan herhangi biri ile birleşmesinden veya bir nükleer tesis içindeki radyasyon kaynağından yayılan iyonlaştırıcı radyasyonlardan doğan veya bunların neticesi olarak ortaya çıkarak zarar neden olan herhangi bir olay, birbiri arkasına gelen aynı kaynaklı olaylar dizisidir.*” şeklinde tanımlanmıştır. Bu çerçevede konvansiyonel kazaların Paris Sözleşmesi kapsamında bir “nükleer hadise” olmadığını belirtmek gerekmektedir. Fakat Sözleşme'nin 3/(b) hükmü uyarınca nükleer zararın, nükleer bir hadise ve nükleer dışı bir hadisenin birleşmesi sonucu olduğu durumlarda; zarar içinde, nükleer hadisenin neden olduğu nükleer zarar miktarı makul olarak ayırt edilemediği sürece, zararın nükleer olmayan diğer hadisenin sebep olduğu kısmı da nükleer hadise nedeniyle ortaya çıkmış nükleer zarar olarak değerlendirilmektedir.

Peki bir nükleer tesisin normal işletme döneminde yapacağı salım sebebi ile meydana gelebilecek nükleer zarar talepleri Paris Sözleşmesi kapsamında değerlendirilebilir mi? Paris Sözleşmesi'nin yorumlanmasına ilişkin tarihi geçmiş incelendiğinde 1-3 Temmuz 1998 tarihinde yapılan Revize Paris Sözleşmesi İkinci Toplantısı'nda bu taleplerin Paris Sözleşmesi kapsamında karşılanmasının oybirliği ile kabul edildiği görülmektedir. Ayrıca 17 Kasım 2010 tarihli CPPC Konferansı'nda¹² “nükleer hadise” tanımının kapsamı konusunda ortaya çıkan ihtilaf neticesinde yine aynı konu gündeme gelmiştir. Bu konferansta, *ulusal mevzuat tarafından izin verilen limitler dâhilinde olsa bile* bir nükleer tesis tarafından normal işletme döneminde ya da nükleer maddelerin taşınması esnasında yapılan salımların

¹⁰ “Sözleşmenin 2. maddesinin (ii) ila (iv) bentleri kapsamında yer almayan bir Akit Taraf Olmayan Devletin sınırları içindekiler hariç olmak üzere...”

¹¹ “Sözleşmenin 2. maddesinin (ii) ila (iv) bentleri kapsamında yer almayan bir Akit Taraf Olmayan Devletin sınırları içindekiler hariç olmak üzere...”

¹² Paris Sözleşmesi Taraf Ülkeler Konferansı (The Contracting Parties to the Paris Convention - CPPC)

meydana getirdiği zararların “nükleer zarar” kapsamı içerisinde değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiş, bu çerçevede “nükleer hadise” tanımına ilişkin Exposé des Motifs¹³ yorumunun revize edilmesi gerektiği değerlendirilmiştir¹⁴. Bu yorum uyarınca Çernobil ya da Fukushima kazaları gibi büyük bir nükleer hadise yaşanmasa da santralin normal işletme dönemi içerisinde yaptığı salımlar sebebiyle sağlığı bozulan nükleer santral çevresinde yaşayan halkın tazminat iddialarının mahkeme önünde dinlenmesi gerekmektedir.

“Nükleer zarar” 2004 Ek Protokolü ile Paris Sözleşmesi’ne yeni eklenmiş bir kavramdır. Yürürlükteki hali ile Paris Sözleşmesi can kaybı, kişisel yaralanmalar ve malvarlığına ilişkin zararların tazminini öngörmektedir. Fakat nükleer santralin kendisi ve bu yerde bulunan inşaat halindeki herhangi bir nükleer tesis ile bu tesislerle ilgili kullanılan ya da kullanılacak herhangi bir mal kapsam dışı tutulmuştur. İşletenin sorumluluğunu nükleer zararların tazmin edilmesi olarak düzenleyen 2004 Ek Protokolü önemli bir gelişme olarak bu sorumluluğun kapsamını genişletmiştir. Paris Sözleşmesi’nin 2004 Ek Protokolü’ne göre nükleer zararlar şu unsurlardan oluşmaktadır: (3, 4, 5 ve 6. maddelerde sayılan zararların kapsamının belirlenmesi yetkili mahkemenin hukukuna bırakılmıştır¹⁵.)

1. Can kaybı veya kişisel yaralanmalar,
2. Malvarlığının yok olması veya zarar görmesi,
3. Can kaybı veya kişisel yaralanmalar ile malvarlığının yok olması ya da zarar görmesi kapsamına dâhil edilmemiş olması halinde, bu kayıp ya da

¹³ Explanatory Text / Açıklayıcı metin, gerekçe.

¹⁴ Almanya, İtalya ve Fransa bu konuda teklif sunmuştur. Sunulan Exposé des Motifs değişikliği tekliflerinde nükleer hadisenin sadece bir kazaya ya da diğer olağandışı olaylara bağlanmaması, açıkça nükleer zarara sebep olan bir olayın nükleer hadise tanımı kapsamında değerlendirilmesi gerektiği kaleme alınmıştır. Ayrıca aynı kaynaklı olaylar dizisinin sebep olduğu nükleer zararlar da bu kapsamdadır. Bahse konu dizi belirli bir zaman dilimi içerisinde meydana gelen ve benzer veya ilgili olaylar olarak anlaşılır. Bu çerçevede nükleer zarara sebep olabilecek belirli bir zaman dilimindeki artan radyasyon salımı, radyoaktivite salımında bir kesinti olsa dahi olayın kaynağının tek bir olguya dayanması halinde nükleer hadise olarak değerlendirilir. (Üç ülkenin teklifleri kaleme almış şekli bakımından küçük farklılıklar içerse de içerik olarak bu şekildedir.).

¹⁵ TAEK’in resmi internet sitesinde yer alan 2004 Ek Protokolü tercüme metninde, orijinal metindeki “extent” ibaresi tercüme cümleye dâhil edilmemiştir. Bu suretle tercüme metinde yer alan ifade, “yetkili mahkemenin ilgili hususların tespitini yapması halinde 3, 4, 5 ve 6. maddelerde sayılan zararların nükleer zarar kapsamına alınacağı” şeklinde yanlış bir anlam çıkarmaya müsaittir.

zararlardan ötürü vuku bulan kayıp ya da zararlarla ilgili olarak tazminat talep etme hakkına sahip olan bir kişi tarafından uğranan ekonomik kayıplar,

4. Malvarlığının yok olması ya da zarar görmesi kapsamına dâhil edilmemiş olması halinde ve hasarın önemsiz olmaması kaydıyla, etkilenen çevrenin zarar gören unsurlarının eski hale dönüştürülmesi¹⁶ ya da eski hale dönüştürülmesi mümkün olmayan unsurların uygun ortamlarda yeniden kazandırılmasını hedefleyen tedbirlere yönelik yapılan ve yapılması planlanan çalışmaların maliyeti,

5. Malvarlığının yok olması ya da zarar görmesi kapsamına dâhil edilmemiş olması halinde, çevrenin kullanılması ya da yararlanması ile elde edilen doğrudan bir ekonomik çıkardan kaynaklanan ve söz konusu çevrenin önemli derecede hasar görmesi sonucu uğranan gelir kaybı,

6. Yukarıda sayılan nükleer zararları önlemek ya da en aza indirmek amacıyla alınan önleyici tedbirler ile bu tedbirlerin neden olacağı kayıp veya zararın maliyeti¹⁷.

Paris Sözleşmesi'nin konu bakımından uygulama alanı ile ilgili diğer bir husus düşük risk ihtiva eden nükleer maddeler ile ilgilidir. İdari Komite, Paris Sözleşmesi'nin 1/(b) fıkrasındaki yetkisi uyarınca aldığı karar ile düşük risk ihtiva eden nakliye aşamasındaki veya nükleer tesis dışında kullanılan nükleer maddeleri, belirli limitler dâhilinde ve taşıma sırasında özel olarak tanımlı şartlar altında, Paris Sözleşmesi'nin uygulama alanı dışında bırakmıştır. Yine belirli nükleer maddeler ve özellikle yeniden işlenmiş uranyum belirli limitler dâhilinde düşük risk ihtiva etmesi sebebiyle Paris Sözleşmesi'nin uygulama alanı dışında bırakılmıştır¹⁸. Sözleşmenin 82 ve 2004 Ek Protokollerinde “nükleer tesis” tanımı İdari Komite'nin geçmişte verdiği bu kararlar doğrultusunda geliştirilmiştir. Paris Sözleşmesi'nin 2004

¹⁶ TAEK'in resmi internet sitesinde yer alan 2004 Ek Protokolü tercüme metninde “viii) measures of reinstatement” ibaresi hatalı bir biçimde “viii) ikame tedbirleri” şeklinde tercüme edilmiş iken nükleer zarar tanımında geçen “the cost of *measures of reinstatement of impaired enviroment*” ibaresi “hasar görmüş olan çevrenin *eski haline dönüştürülmesi* için alınan önlemlerin ... maliyeti” şeklinde doğru haliyle ifade edilmiştir.

¹⁷ Kayıp ya da hasar; bir nükleer tesis içindeki herhangi bir radyasyon kaynağından yayılan iyonlaştırıcı radyasyondan ya da bir nükleer tesisten gelen, kaynaklanan ya da bir nükleer tesise gönderilen nükleer maddelerin içindeki ya da bu maddelere ait nükleer yakıt ya da radyoaktif ürünler ya da atıktan yayılan iyonlaştırıcı radyasyondan kaynaklandığı ya da bunun bir sonucu olarak meydana geldiği sürece, ister söz konusu maddenin radyoaktif özelliklerinden kaynaklansın, ister söz konusu maddenin toksik, patlayıcı ve diğer tehlikeli özelliklerinin radyoaktif özelliklerle birleşiminden meydana gelsin önleyici tedbirlerin maliyeti bu kapsamda değerlendirilir.

¹⁸ İdari Komite'nin 27/10/1977 tarihli ve NE/M(77)2 sayılı kararı

Ek Protokolü'ne göre nükleer tesis “*nakliye araçlarında bulunan ve güç kaynağı olarak kullanılanlar dışındaki reaktörleri, nükleer maddeleri üreten veya yeniden işleyen tesisleri, nükleer yakıt izotoplarını ayıran tesisleri, ışınlanmış nükleer yakıtın yeniden işlendiği tesisleri, taşıma amacına özgü olarak kullanılanlar hariç olmak üzere nükleer maddelerin saklandığı ve depolandığı tesisleri, nükleer maddelerin bertarafı için kurulan tesisleri, işletmeden çıkarma aşamasında olan tesisleri ve İdari Komite tarafından belirlenen miktarda nükleer yakıt, radyoaktif ürün veya atık bulunduran diğer tesisleri*” ifade eder. Sözleşmenin 1/(b) hükmü uyarınca düşük risk grubuna giren nükleer maddeler hakkında İdari Komite tarafından zaman zaman yeniden değerlendirme yapılmaktadır¹⁹.

Ayrıca bir nükleer tesis dışında ve enerji üretimi haricindeki nükleer tekniklerin uygulanması kapsamında (*örneğin araştırma amaçlı*) kullanılan veya kullanılacak olan radyoizotoplar, Paris Sözleşmesi'nin kapsamı dışında tutulmuştur. Sözleşmeye göre “nükleer madde” terimi “nükleer yakıt” ve “radyoaktif ürünler veya atığı” ifade etmektedir. “Radyoaktif ürünler ile atık” tanımında ise *bir nükleer tesis dışında olup endüstriyel, zirai, tıbbi, ilmi, eğitimsel amaçlarla kullanılmak üzere imalatının son aşamasına ulaşmış olan radyoizotoplar, radyoaktif ürün veya atık olarak kabul edilmediği için bu radyoizotoplar Paris Sözleşmesi uygulamasında “nükleer madde” olarak nitelendirilmemiş ve Sözleşme'nin kapsamı dışında tutulmuştur.*

3. İşletenin veya Taşıyıcının Nükleer Zarardan Sorumluluğu

a. “İşleten” Kavramı

Sözleşme'nin 1. maddesine göre işleten, yetkili resmi makamca o tesisin işleteni olarak atanmış veya tanınmış kimsedir. Bu tanım uyarınca işleten (*operator*) ve malik (*owner*) sıfatlarının farklılaştığını söylenebilir. Örneğin, devlete ait bir nükleer santralin işletme hakkının devredilmesi halinde malik devlet olurken, işleten sıfatı işletme hakkı sahibine ait olmaktadır; fakat ekseriyetle bu sıfatlar aynı kişide birleşmektedir. Akkuyu ve Sinop Nükleer Santrali Projeleri bakımından da işleten ve malik sıfatlarının birleştiğini söyleyebiliriz. Rusya ile yapılan anlaşma²⁰ uyarınca

¹⁹ İdari Komitenin 18-19 Ekim 2007 tarihli toplantıda aldığı karar doğrultusunda düşük risk grubuna giren nükleer maddelerin Nükleer Enerji Alanında Üçüncü Kişi Sorumluluğuna İlişkin 29 Temmuz 1960 tarihli Paris Sözleşmesi'nin uygulama alanı dışına çıkarılması 4/4/2008 tarihli ve 2008/13515 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Türkiye'de kabul edilmiştir.

²⁰ Anlaşma metni için bkz. 6 Ekim 2010 tarihli ve 27721 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/10/20101006-6.htm>

santralin sahibi mevcut durumda Akkuyu Nükleer A.Ş. olmakla birlikte, söz konusu şirket aynı zamanda TAEK tarafından “işleten” olarak tanınmaktadır. Bu bakımdan fiili durumda santralin işletmesi, işletme kabiliyeti ile ön plana çıkmış olan şirket hissedarlarından “OJSC Concern Rosenergoatom” tarafından yürütülecek olsa dahi sorumlu işleten Akkuyu Nükleer A.Ş.’dir. Yine Sinop Nükleer Santral Projesi’nde nükleer santral GDF Suez SA (şimdiki Engie) tarafından işletilecek olsa da bu sadece iç ilişkide bir sorumluluk paylaşımı olup sorumlu işleten proje kapsamında kurulacak Proje Şirketi olacaktır.

b. Sorumluluğun Hukuki Niteliği

Nükleer enerji alanında hukuki sorumluluk rejimleri kusursuz sorumluluk (*strict/absolute liability*) şeklinde temellenmiştir. Bu çerçevede bir nükleer santral işletenin tesiste meydana gelen bir nükleer hadiseden ya da nükleer maddelerin taşınması esnasında meydana gelebilecek zararlardan kusuruna bakılmaksızın sorumlu olması tüm ulusal ve uluslararası düzenlemelerde genel ilke olarak kabul edilmiştir. Nükleer santral işletenin sorumluluğunu kusursuz sorumluluk hallerinden tehlike sorumluluğu kapsamında değerlendirmek gerekmektedir. 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu’nun (*kısaca TBK*) 71. maddesi ile tehlike sorumluluğu genel kural olarak düzenlemiştir. İlgili madde uyarınca, önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin faaliyeti sebebiyle ortaya çıkan zararlardan işletenin kusursuz sorumluluğu kabul edilmiştir. Aynı maddenin üçüncü fıkrası ise belirli bir tehlike hali için öngörülen özel sorumluluk hükümlerine istisna getirmiştir. Özel norm niteliği ve TBK’nin 71/3 hükmü sebebiyle Paris Sözleşmesi hükümlerinin ve ileride yapılacak olan iç hukuk düzenlemelerinin söz konusu alana öncelikle uygulanması gerekmektedir. TBK’nin tehlike sorumluluğuna ilişkin düzenlemesi ise Paris Sözleşmesi’nin konu bakımından kapsam dışı bıraktığı, düşük risk ihtiva eden nükleer maddelerden ve enerji üretimi haricindeki nükleer tekniklerin uygulanmasından kaynaklı zararlar bakımından uygulama bulacaktır.

Nükleer hadiseden kaynaklı tazminat taleplerinin şirketleri iflasa götürebilecek niteliği nükleer santral sahipleri ve işletenleri kadar teknoloji, mal ve hizmet tedarikçilerini de en başından beri tedirgin etmekteydi. Bu kaygılar ışığında gelişmiş/gelişmekte olan ülkeler, nükleer sanayi yatırımlarının teşviki için işletenin münhasır sorumluluğu (*exclusive liability*) ya da diğer bir deyişle tüm sorumluluğun işletene

yönlendirilmesi/kanalize edilmesi²¹ (*legal channelling*) ilkesini benimsemişlerdir. Bu ilke gereğince, bir nükleer santralde meydana gelen nükleer hadiseden ya da nükleer maddelerin taşınması esnasında meydana gelebilecek zararlardan; zararın meydana gelmesinde kendisinin, personelinin ve tesisle ilgili teknoloji, mal ve hizmet sağlayanların herhangi bir kusurunun olup olmadığına bakılmaksızın münhasıran işleten sorumludur²².

İşletenin münhasır sorumluluğunun Paris Sözleşmesi çerçevesinde ise iki görünümü vardır. İlk ve zihinlerde daha çok yer etmiş görünümü; nükleer kazadan doğan nükleer zarar sebebiyle tazminat hakkının sadece işletene karşı kullanılabilmesi²³, nükleer kazaların sebep olduğu nükleer zarardan işleten dışında kimsenin mesul tutulamamasıdır²⁴ (Paris Sözleşmesi md. 6/(a),(b)). İkinci görünümü ise işletene, bir nükleer hadiseden kaynaklanan nükleer zarar için Paris Sözleşmesi kapsamı dışında hiç bir sorumluluğun yükletilememesidir (Paris Sözleşmesi md. 6/(c-ii)). Nükleer hadise sonucunda ortaya çıkan zararlar bakımından genel hükümler çerçevesinde işletene ayrıca sorumluluk yüklenmesi Paris Sözleşmesi'ne aykırılık teşkil etmektedir.

c. İşletenin veya Taşıyıcının Sorumlu Olduğu Haller

Bir nükleer tesisin işletilmesi esnasında meydana gelen nükleer hadiselerden kaynaklı nükleer zararlardan işleten sorumludur; fakat işletenin

²¹ Sorumluluğun kanalize edilmesi “*hukuki anlamda kanalize edilme*” ve “*ekonomik anlamda kanalize edilme*” olarak ikiye ayrılmaktadır. Sorumluluğun “hukuki anlamda kanalize” edilmesi nükleer hadiseden kaynaklanan zararların tazmini için sadece işletene başvurulabilmesini; nükleer santrali kuran, tesisle ilgili teknoloji, mal ve hizmet sağlayanlara (bunlar işletenden farklı kişilerse) başvurulamamasını ifade etmektedir. İşletenin münhasır sorumluluğu ilkesi sebebiyle tazminat taleplerinin işletenin sözleşme ilişkisi içerisinde bulunduğu tedarikçilere yönlendirilmesi mümkün değildir. Sorumluluğun “ekonomik anlamda kanalize edilmesi” zorunlu sorumluluk sigortaları (omnibus coverage) öngörerek sorumluluğu sigortacıya aktarmak anlamına gelmektedir. (bkz. **AYDOĞDU**, s. 314.) Dünya uygulamasından farklı olarak sadece Amerika Birleşik Devletleri’nde kabul edilen sorumluluğun “ekonomik anlamda kanalize” edilmesinde sorumluluğun “hukuki anlamda kanalize” edilmesinden farklı olarak devletin de sigorta sözleşmesinin tarafı haline gelerek işletenin yanında mal ve hizmet tedarikçilerinin de risklerinin küverte edilmesi söz konusudur.

²² **SCHWARTZ**, “Liability and Compensation ...” agm., s. 310.

²³ Millî kanunla doğrudan doğruya bir dava hakkı tanınması halinde ve sorumluluğun “ekonomik anlamda kanalize edilmesi” neticesinde bu hak, sigortacı veya mali kefillere karşı da kullanılabilir.

²⁴ İlgili hüküm “Bu maddede aksine bir hüküm olmaması halinde...” şeklinde başlamakla maddenin (c) fıkrasına atıf yapmaktadır.

sorumluluğu bununla sınırlı değildir. Bir nükleer tesisin işleteni, madde 4'de aksi belirtilen haller dışında, kural olarak nükleer zararın nükleer tesiste meydana gelen ya da söz konusu tesisten başka bir yere nakledilen nükleer maddelerle ilgili bir hadiseden kaynaklandığının kanıtlanması üzerine nükleer zarardan sorumlu olacaktır (Paris Sözleşmesi md. 3). Sözleşme'nin 3. ve 4. maddeleri birlikte değerlendirildiğinde nükleer maddelerin nakliyesi esnasındaki sorumluluğun da kural olarak nükleer maddeleri gönderen işletene ait olduğu görülmektedir²⁵.

Nükleer maddeler bir nükleer tesisten başka bir nükleer tesise gönderiliyorsa, gönderen işletenin sorumluluğu alıcı işletenin nükleer maddeleri teslim alışına kadardır. Nükleer maddeler, bir nakil vasıtasının aksamını teşkil eden bir reaktörde kullanılma niyeti ile gönderiliyorsa, gönderen işletenin sorumluluğu bu reaktörü tam yetki ile işletecek kişinin nükleer maddeleri teslim alışına kadardır. Nükleer maddeler âkit olmayan ülkede bulunan bir şahsa gönderiliyorsa, gönderen işletenin sorumluluğu nükleer maddelerin bahse konu ülkeye getirildikleri nakil vasıtasından boşaltılmasına kadardır. Başka bir deyişle; ilk iki durumda teslim ile sorumluluk alıcı işletene geçmekte, son durumda ise nakliye konusu nükleer maddelerin âkit olmayan ülke sınırlarına kadar getiren nakliye aracından indirilmesi ile gönderen işletenin sorumluluğu sona ermektedir (Paris Sözleşmesi md. 4/(a)-ii-iii-iv, (b)-ii-iii).

Nükleer maddelerin âkit olmayan ülkede bulunan bir kişi tarafından gönderilmesi durumunda ise Sözleşmenin 4/(b)-iv hükmü ile alıcı işletene yazılı muvafakatle sorumluluğu devralma imkânı getirmiştir. Bu durumda sorumluluk, nükleer maddelerin âkit olmayan ülkede nakil vasıtasına yüklenmesi ile başlamaktadır. Bahse konu nakil vasıtası nükleer maddeleri âkit olmayan ülke sınırları dışına çıkaracak olan vasıta. Dikkat edilecek olursa Paris Sözleşmesi, âkit taraf ülkelerin milletlerarası yetkisi dışında kalan kişilere bir sorumluluk yüklememektedir.

Nükleer maddelerin âkit olmayan ülkede bulunan bir kişi tarafından gönderilmesi durumundan bağımsız olarak, iki âkit taraf ülkenin işleteni arasında nükleer maddelerin nakliyesi esnasında meydana gelebilecek nükleer zararların sorumluluğu, sözleşme ile alıcı işletene devredilebilmektedir. Sorumluluğun devri, sözleşmenin yazılı olarak

²⁵ Sözleşme'nin 4. maddesi kazanın vuku bulduğu anda sorumluluğun kimde olacağına dayalı bir ayrıma gitmekle (a) ve (b) fıkralarında tekerrüre düşmektedir. Bu açıdan karmaşık bir biçimde kaleme alındığı değerlendirilen madde, kural olarak sorumluluğun gönderen işletende olduğu ve bunun dışındaki durumların istisna teşkil ettiği kabulüyle daha anlaşılır bir biçimde verilmeye çalışılmıştır.

akdedilmesi ve sorumluluğun devredildiğinin sözleşmede açıkça belirtilmesine bağlıdır. Bu durumda ise sorumluluk, sorumluluğun sözleşme ile alıcı işleten tarafından devralınması anında alıcı işletene geçmektedir (Paris Sözleşmesi md. 4/(a)-i, (b)-i). Bahse konu devir işlemi 2004 Ek Protokolü ile sınırlandırılmış ve alıcı işletenin, nakil aşamasındaki nükleer maddelerde doğrudan ekonomik çıkarı olması şartına bağlanmıştır.

Nakliye esnasında dahi kural olarak sorumluluğun gönderen işletende olması, nükleer maddelerin güvenli bir şekilde taşıma kaplarına yerleştirilmesi ve paketlenmesi işlemlerinin gönderen işleten tarafından yapılıyor olması sebebiyledir²⁶. Fakat Paris Sözleşmesi bazı durumlarda taşıyıcının da işleten sıfatıyla sorumlu olabilmesini kabul etmiştir. Paris Sözleşmesi'nin 4/(d) hükmü uyarınca bir âkit taraf; taşıyıcının kendi talebi, ilgili usul ve esaslar uyarınca gerekli miktarda teminatın sağlanması, adı geçen âkit taraf ülkesinde kurulan nükleer tesisi işletenin muvafakati ve yetkili resmî makamın kararıyla taşıyıcının işletenin yerine mesul kılınabilmesini temin edebilir. Taşıyıcının sorumluluğuna ilişkin özel şartlar milli mevzuatça belirlenir. Bu hüküm uyarınca sorumluluğun bir taşıyıcıya devredilmesi sonucunda Sözleşme'de öngörülen mali teminatın sağlanması zorunluluğu sebebiyle taşıma masraflarında bir artış meydana gelecektir. İki durum arasında oluşan nakliye masraflarındaki pozitif fark elbette işletene yansıtılacaktır.

Gönderen işletenin hukuki sorumluluğunun teslim ile alıcıya geçtiği Sözleşme'nin 5/(a) fıkrasında açıkça ifade edilmiştir. Birden fazla nükleer tesiste bulunan (*yani ilk olarak X, daha sonra Y nükleer tesislerinde bulunmuş olan*) nükleer maddelerin, getirildikleri son nükleer tesiste bir nükleer zarara sebep olması durumunda sorumluluk alıcı işleten olan son tesisin işleteninde kalmaktadır. Sorumluluğun alıcı işletene geçmesi ile nükleer maddelerin daha önce bulunduğu nükleer tesislerin işletenlerinin sorumluluğu bulunmamaktadır. Aynı maddenin (c) fıkrası ise bu durumu destekler niteliktedir. Zira birden fazla nükleer tesiste bulunan nükleer maddelerin herhangi bir nükleer tesiste bulunmadığı bir anda (*nakliye safahatının devam ettiği esnada*) nükleer hadise meydana gelmesi sonucu oluşan zararlardan, bahse konu maddelerin nükleer hadise meydana gelmesinden önce buldukları nükleer tesisin işleteni sorumludur. Nükleer maddelerin en son bulunduğu nükleer tesis işleteni, teslimatın gerçekleştirilememesi sebebi ile gönderen işleten olarak sorumlu olmaktadır. Son koşulda nükleer maddelerin, nükleer zararın ortaya çıkmasından sonra

²⁶ Exposé des Motifs, md. 22.

teslim alınması neticesinde alıcı işleten ya da yazılı bir sözleşmenin açık hükmü uyarınca sorumluluğu üzerine alan işleten de sorumlu olabilmektedir.

Bununla birlikte, nükleer maddelerin getirildiği bahse konu son nükleer tesisin, nükleer maddelerin bir yerden başka bir yere nakli esnasında geçici depolama yeri olarak nitelendirilmesi halinde durum farklılaşmaktadır. Zira nükleer maddelerin nakliyesi esnasında gerçekleştirilen depolamalar için kullanılan depolama tesisleri, Sözleşmenin 1(a)-i hükmü uyarınca nükleer tesis olarak değerlendirilmemiştir. Nükleer maddelerin bir yerden başka bir yere nakliyesi esnasındaki geçici nitelikteki depolamaların Sözleşme bakımından nükleer tesis sayılan bir tesiste ya da bu tesisin eklentilerinde yapılması halinde nakliye safahatının tamamlanmamış olması sebebi ile bahse konu nükleer tesis bu duruma özgü olarak Paris Sözleşmesi tahtında bir “nükleer tesis” sayılmayacaktır. Sözleşme, nakliye esnasında geçici olarak depolamanın yapıldığı nükleer tesiste ve geçici olarak depolanan nükleer maddeler sebebiyle *(bir önceki cümlede açıklandığı üzere bu durumda bahse konu tesisin bir nükleer tesis sayılmadığı dikkate alınarak)* ortaya çıkan nükleer zarar sorumluluğunun Sözleşme'nin 4. maddesi uyarınca tespit edilmesini öngörmektedir. Bu çerçevede sorumlu kişi, nükleer maddelerin geçici olarak depolandığı tesisin işleteni değil yine 4. maddede sayılan istisnalar haricinde kural olarak nükleer maddeleri gönderen işletendir; fakat ortaya çıkan nükleer zararın her durumda tazmininin öngörülmesi sebebiyle 4. madde uyarınca sorumlu kişinin tespit edilememesi halinde sorumlu kişi, nükleer maddelerin bir yerden başka bir yere nakliyesi esnasındaki geçici nitelikte depolamanın yapıldığı nükleer tesisin işletenidir (Paris Sözleşmesi 5/(b)).

Nükleer hadisenin birden fazla işletene sorumluluk yüklemesi durumunda Paris Sözleşmesi uyarınca bu sorumluluk müşterek ve müteselsildir. İşletme esnasında meydana gelen hadiseler neticesindeki müşterek ve müteselsil sorumluluk halinde, zarar görenlere ödenecek tazminat miktarı sorumlu işletenlerin sorumluluk miktarı toplamı kadardır. Fakat birden fazla işletene ait nükleer maddelerin aynı ve tek nakil vasıtası aracılığı ile nakliyesi ya da nakliyeye bağlı geçici depolanması esnasında nükleer hadiseden kaynaklı bir nükleer zarar ortaya çıkması halinde bu zararlardan da işletenler müştereken ve müteselsilen sorumlu olmalarına rağmen zarar görenlere ödenecek tazminat miktarı sorumluluğu yüksek olan işleteninki kadar olmaktadır (Paris Sözleşmesi 5/(d)).

ç. İşletenin veya Taşıyıcının Sorumsuzluk Halleri

Kusursuz sorumlulukta meydana gelen olay ile zarar arasında bir sebep-sonuç ilişkisinin bulunması yeterli görülmüştür²⁷. Genel hükümler uyarınca illiyet bağı kesen; mücbir sebep, üçüncü kişinin ağır kusuru ve zarar görenin ağır kusuru²⁸ hallerinin tümü Paris Sözleşmesince kabul edilmemiş, illiyet bağı kesen sebepler Paris sözleşmesi'nde sınırlı olarak sayılmıştır. Sözleşme'nin 9. maddesine göre işleten; doğrudan bir silahlı çatışma, saldırı, iç savaş, ayaklanma (*ihtilal*) veya istisnai karakterdeki şiddetli doğal afetler sonucu meydana gelen nükleer hadisenin sebep olduğu nükleer zararlardan sorumlu değildir. Fakat istisnai karakterdeki şiddetli doğal afetlerin illiyet bağı kesen sebepler arasında sayılması hususunda taraf devletlere genişlik sağlanmış, iç hukukta aksine düzenleme yetkisi tanınmıştır. Örneğin; İngiltere, İsviçre ve Almanya tarafından böyle bir düzenleme yapılmış ve istisnai karakterde de olsa doğal afetlerin illiyet bağı kesici etkisi kabul edilmemiştir²⁹. İşletenlerin öngörülemez ve önlenemez nitelikteki mücbir sebep hallerinde dahi sorumlu olması gerektiği zira nükleer tesislerin, bu hallerin üst düzey güvenlik ölçütlerince öngörülmesi ve önlenebilmesi çerçevesinde tasarlanması ve inşa edilmesi gerekliliği uyarınca 2004 Ek Protokolünde "*istisnai karakterdeki şiddetli doğal afetler*" madde metninden çıkarılmıştır.

Mücbir sebep halleri dışında Sözleşmede yer alan diğer unsurlar ise "savaş rizikosunun" olduğu durumları ifade etmektedir. Doktrinde yer alan bazı görüşlerce kargaşa çıkarma, ayaklanma, fesat çıkarma, terör eylemleri ve sabotaj gibi fiillerin "*düşmanca hareketler*" olarak değerlendirilmesi ile Paris Sözleşmesi kapsamında illiyet bağı kesici sebeplerden olduğu savunulmaktadır. Bu yaklaşımla üçüncü bir kişinin ağır kusurunu aşan kastı neticesinde failin düşmanca hareketler beslemesi şartı ile illiyet bağı kesileceği sonucuna ulaşılmaktadır³⁰. Fakat Sözleşme'nin 9. maddesindeki "hostilities" ibaresinin sözlükte geçen ilk anlamı (*düşmanlık*) ile değil, cümle içerisindeki yeri uyarınca ve bir hukuk terimi olarak "*savaş durumu*" şeklinde anlamak gerekmektedir. Bu çerçevede, Paris Sözleşmesi'nde illiyet bağı kesen sebepler olarak sayılan unsurlar; savaş da dâhil olmak üzere

²⁷ Haksız fiilin unsurları; hukuka aykırı fiil, zarar, kusur ve illiyet bağıdır. Nükleer enerji alanında üçüncü kişilere karşı sorumluluk rejiminin tehlike sorumluluğu çerçevesinde şekillenmesi sebebiyle bu özel rejim dâhilinde "hukuka aykırı fiil" ve "kusur" unsurlarının aranmadığı konusunda detaylı bilgi için bkz. AYDOĞDU, s. 259; KORKUSUZ, s. 104.

²⁸ KILIÇOĞLU, Ahmet M., *Borçlar Hukuku – Genel Hükümler*, 20. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2016, s. 325.

²⁹ AYDOĞDU, s.257.

³⁰ AYDOĞDU, s. 253 vd.; KORKUSUZ, s. 131.

uluslararası karakterli silahlı çatışma, iç savaş ve yaygın kitlesel şiddet hareketleri ile sınırlandırılmalı; tek bir kişi ya da bir grup tarafından, düşmanca hareketlerle ya da başka bir saikle gerçekleştirilen fiiller (*saldırı, sabotaj ya da terör eylemi*) illiyet bağıını kesen sebepler arasında değerlendirilmemelidir. Zira nükleer santralin fiziksel korunmasından birincil derecede sorumluluk işletene aittir ve işleten bu tarz girişimlerin önüne geçmek için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür³¹.

Düşmanca hareketler ibaresinin kabulü ile ortaya çıkan başka bir tartışma ise “*terör eylemleri*” neticesinde meydana gelen nükleer zararların işletenin sorumluluğu kapsamına alınıp alınmayacağı hususudur. Bu husus özellikle 11 Eylül olayı sonrasında gündeme gelmiştir. Böyle bir zararı karşılamak konusunda isteksiz olan sigortacılar bu talihsiz olayın ardından Sözleşme’nin 9. maddesinin revize edilmesini talep etmiştir. Fakat 2004 Ek Protokolünde böyle bir değişiklik yapılmamıştır. Mevcut durumda olduğu gibi 2004 Ek Protokolünün yürürlüğe girmesi ile de terör eylemleri sebebiyle meydana gelen nükleer zararlardan işletenin sorumluluğu devam edecektir³²

³³.

İlliyet bağının kesilmesi durumu dışında Paris Sözleşmesi’nin 3. maddesi işletenin sorumlu olmadığı başka durumlar da düzenlemiştir. İşletenin sorumluluğunda olan nükleer tesiste meydana gelen bir nükleer hadise sonucu bahse konu tesisin kendisine ya da inşaat halindeki nükleer tesisler de dâhil olmak üzere aynı saha içerisinde bulunan herhangi bir mala gelen zararlardan işletenin sorumluluğu bulunmamaktadır. İşletenin nükleer

³¹ Bu husus nükleer enerji alanında işletenin sorumluluğu konusunda genel ilke olarak kabul edilmektedir. “Nükleer Maddelerin Fiziksel Korunması Hakkında Sözleşme” 4-8 Temmuz 2005 tarihlerinde Viyana’da yapılan bir konferansta tadil edilmiştir. Sadece nükleer maddelerin fiziksel korunmasını içeren sözleşme “barışçıl amaçla kullanılan nükleer tesisleri” de sözleşme kapsamına dâhil etmiştir. Sözleşmeye eklenen 2A maddesi ile bazı temel ilkeler belirlenmiştir. “Temel İlke C” uyarınca fiziksel korumayı yönetmek için gerekli yasal ve düzenleyici altyapıyı hazırlamak görevi devlete verilirken “Temel İlke E” uyarınca nükleer maddelerin ve nükleer tesislerin fiziksel korunmasından birincil derecede sorumluluk lisans sahibine (işletene) verilmektedir. Henüz yürürlükte olmayan değişiklik metninin yürürlüğe girmesi için taraf devletlerin üçte ikisi tarafından onaylanması beklenmektedir. Türkiye bahse konu değişiklik metnini 8/4/2015 tarihli ve 2015/7533 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla onaylamıştır.

³² DESART, Ronald Dussart, “The Reform of the Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy and of the Brussels Supplementary Convention – An Overview of the Main Features of the Modernisation of two Conventions”, *International Nuclear Law in the Post-Chernobyl Period*, OECD - IAEA, No: 75, 2005, s. 231.

³³ Konunun sigorta sektörüne etkisi ileride değerlendirilecektir.

tesis ve tesis sahası içerisindeki malvarlığı değerleri kapsamında bir sorumluluğu bulunmadığı için nükleer tesisin maliki ya da sahada iş gören yükleniciler meydana gelebilecek bu zarar risklerine katlanmak zorundadır.

d. Rücu Hakkı

İşletenin münhasır sorumluluğunu düzenleyen Sözleşme'nin 6. maddesi işletenin hangi hallerde rücu hakkını haiz olduğunu da belirtmiştir. Bunlardan ilki işletenin nükleer hadiseye kastıyla sebep olan kişiye karşı sahip olduğu rücu hakkıdır. “Kimse kendi kusuruna dayanarak hak iddia edemez.” ilkesi gereğince, her ne kadar yürürlükteki Paris Sözleşmesi'nde açıkça belirtilmese de, işletenin nükleer zarara kastıyla sebep olan kişiye karşı sorumluluğunun bulunmadığı şeklinde bir hükmün iç hukukta ihdas edilebileceği değerlendirilmektedir. 2004 Ek Protokolü ile değişik Paris Sözleşmesi'nin yeni (e) fıkrası bu yönde bir düzenleme getirmektedir. Hemen belirtmek gerekir ki işletenin sahip olduğu söz konusu rücu hakkının sadece kast ile hareket eden kişiye karşı olduğudur. Zarar verme kastı ile hareket eden kişinin fiili, icrai ya da ihmali bir davranış ile işlemesi önem arz etmemektedir. Zira Sözleşme'nin 6. maddesinin (f) fıkrasındaki “an act or omission done with intent to cause damage” ifadesinin “icrai ya da ihmali hareketin zarara sebep olma niyetiyle (bilme ve isteme unsuru) yapılması” şeklinde anlaşılması gerekmektedir.

İkinci olarak ise işletenin rücu hakkı, bu hakkın bir sözleşmede açıkça belirtilmesi halinde mevcuttur. Bu bakımdan işleten ile tedarikçiler arasında akdedilen sözleşmede düzenlenmesi ile rücu hakkının doğduğunu kabul etmek gerekmektedir. Fakat rücu hakkının Hindistan'ın 2010 tarihli *Nükleer Zararlara Dair Sivil Sorumluluk Kanunu*'nda daha geniş bir kapsamda düzenlenmesi yabancı tedarikçiler açısından şaşkınlık yaratmıştır³⁴. Bahse

³⁴ 3 Aralık 1984'te meydana gelen Bhopal felaketinin Hindistan halkı üzerindeki etkileri ve buna mukabil oluşan sistem yapılanması incelendiğinde nükleer teknoloji ticareti konusunda tedarikçiler bakımından meydana gelen bu olumsuz durum daha iyi anlaşılabilir. Hindistan'da nükleer santrallerin tek başına özel sektör tarafından işletilmesine müsaade edilmemektedir. Özel sektör sadece ortaklıkta devletin payı %51'in altına inmemek şartıyla devlet kuruluşları ile oluşturdukları joint-ventureler yoluyla bu alana girebilmektedir. Bu sebeple Hindistan'da nükleer santral işleteni her zaman devlet olmaktadır. Bhopal felaketi neticesinde oluşan kaygı nükleer enerji alanındaki sorumluluk riskinin tedarikçilerle paylaşılması anlayışına doğru evrilmeye yol açmıştır. İşletenin münhasıran sorumlu olması ilkesinin ABD'de nükleer santrallerin özelleştirilmesi sürecinde dünyada önde gelen nükleer teknoloji tedarikçisi ABD tarafından kendi sanayisini korumak adına ortaya atıldığı fakat bu köhne rejimin Hindistan'da modernize edilmeye başlandığı yönünde görüşler de mevcuttur.

konu Kanun'un rücu hakkını düzenleyen 17. bölümünün (b) bendi “*nükleer hadisenin, malın açık ya da gizli kusuru veya ifanın gereği gibi yapılmaması da dâhil olmak üzere tedarikçi ya da tedarikçinin çalışanından kaynaklı gerçekleşmesi*” durumunda işletene bir rücu hakkı tanımaktadır³⁵. Sorumluluğun hukuki anlamda kanalize edilmesi çerçevesinde nükleer hadiseden zarar görenlerin “sadece işletene başvurabilmesi ilkesi” halen geçerli iken, söz konusu kanun ile işleten ile tedarikçiler arasındaki iç ilişkide özel bir durum yaratılmıştır. Böylece işletenin rücu hakkını kullanması ile tedarikçiler için de sorumluluk gündeme gelebilmektedir. Bu durumda tedarikçiler açısından zorunlu olmasa da bir sigorta maliyeti ortaya çıkacaktır.

4. Sorumluluğun Miktar ve Zaman Açısından Sınırlandırılması

a. Miktar Açısından

Haksız fiil sorumluluğunda kural olarak bir zarar sonucu ödenmesi gereken tazminat miktarı açısından limit yoktur. Fail, fiiliyle yaratmış olduğu eksilmeyi gidermek, zarar gören kişiyi fiilden önceki duruma getirmekle yükümlüdür. Elbette bu yükümlülük her zaman ortaya çıkan zarar miktarınca bir tazminat sonucunu doğurmamaktadır³⁶. Bunun sebebi 6098 sayılı TBK'nin 52. maddesinde yer alan tazminattan indirim sebepleri nev'inden hükümler olabileceği gibi özel düzenlemelerle sorumluluğun sınırlandırıldığı haller de olabilir. Hukuk sistemlerinde sorumluluğun sınırlandırıldığı durumların tarihi temelleri incelendiğinde genel olarak sanayinin gelişmekte olan bir dalını desteklemek amacıyla bu düzenlemelerin yapıldığını görülmektedir (*demiryolu ya da hava taşımacılığı gibi*). Nükleer enerji alanında da birçok ülke nükleer sanayisini genişletmek ve geliştirmek adına nükleer santral işletenlerin sorumluluklarını sınırlama yoluna gitmiş, sorumluluğa bir üst sınır koyarak işletenlerin yıkıcı etkiler yaratabilecek tazminat yüklerini hafifletmek suretiyle nükleer enerjinin

Bkz. **HARIHARAN**, Arya, “India 's Nuclear Civil Liability Bill and Supplier 's Liability: One Step Towards Modernizing the Outdated International Nuclear Liability Regime”, *William & Mary Environmental Law and Policy Review*, Volume 36, Issue 1, Article 8, 2011, s.223-255; **CHAKRABARTI**, Ran, “India: Civil Nuclear Liability Law In India”, Mondaq, (8 Mayıs 2015), [http://www.mondaq.com/india/x/395640/Energy+Law/Civil+Nuclear+Liability+Law+in+India\(s.e.t.28/03/2017\)](http://www.mondaq.com/india/x/395640/Energy+Law/Civil+Nuclear+Liability+Law+in+India(s.e.t.28/03/2017))

³⁵ **GRUENDEL**, Robert J. - **KINI**, Els Reynaers, “Through the looking glass: placing India's new civil liability regime for nuclear damage in context”, *Nuclear Law Bulletin*, OECD - NEA, No:89, 2012, s. 49.

³⁶ **KILIÇOĞLU**, s. 311.

teşvikini sağlamışlardır. Bu usulde ortaya çıkan zararın büyüklüğü dikkate alınmaksızın, belirlenen üst limit miktarınca zarar tazmin edilmektedir.

Nükleer enerji alanında sorumluluğun sınırlandırılması ilkesi birçok ülkede uygulama bulurken Almanya, Avusturya ve İsviçre gibi bazı ülkeler sınırsız sorumluluğu kabul etmişlerdir. İşletenin sorumluluğunu sınırlama yoluna giden ülkeler sınırlı sorumluluğun uygulamada zorunluluk arz ettiğini savunmaktadır. Sınırlı sorumluluk savunucuları, sınırsız sorumluluk halinde mevcut sorumluluğun tamamının mali olarak güvence altına alınmasının mümkün olmaması sebebiyle sınırlı sorumluluk ile sınırsız sorumluluğun fiiliyatta bir farkı olmadığını iddia etmektedir. Zira nükleer bir hadise sonucu işletenin elindeki tek yatırım olan nükleer tesiste herhangi bir malvarlığı kalmamış olacaktır. Sınırsız sorumluluğu savunanlar ise sigorta miktarının yetmemesi halinde işletenin başka malvarlıkları üzerinden mağdurların tazminatlarına kavuşabileceklerini iddia etmektedir. Ayrıca nükleer enerji teknolojisinin başlangıcında böyle bir imkân sağlayıp yatırımcıyı teşvik etmek mantıklı iken günümüzde artık buna ihtiyaç kalmadığı ifade edilmektedir³⁷.

İşletenin sorumluluğu konusunda Paris Sözleşmesi'nin yürürlükteki hali asgari ve azami limitler belirlemiştir. Sözleşme'nin 7. maddesi uyarınca işletenin azami sorumluluğu 15 milyon SDR (*Special Drawing Rights - Özel Çekim Hakkı*) olacaktır. Bu miktar hiçbir halde 5 milyon SDR'nin altına inemez. Nakliye esnasında ve düşük riskli tesislerde meydana gelen nükleer hadiseler açısından taraf devletler, bu azami limiti 5 milyon SDR'den az olmamak kaydı ile daha düşük bir miktar olarak belirleyebilir. Böyle bir uygulamanın amacı, bahse konu faaliyetlerin tehlikeliliğinin düşüklüğü göz önüne alınarak işleteni ya da taşıyıcıyı hakkaniyete uygun olmayacak sigorta ya da diğer mali güvence maliyetlerine katlanmak zorunda bırakmamaktır³⁸. Yaklaşık 18,6 milyon Euro'luk (15 milyon SDR) azami sorumluluk miktarının çok düşük kalması sebebi ile 1990 yılında İdari Komite tarafından bu miktar yükseltilmiştir. Alınan tavsiye kararı³⁹ uyarınca devletlere, sigorta piyasasındaki mevcut kapasite de göz önüne alınarak 150 milyon SDR'den (ortalama 186 milyon Euro) az olmamak üzere bir azami sorumluluk limiti belirlemeleri tavsiye edilmiştir; fakat dikkat edilecek olursa bahse konu karar Sözleşme'deki gibi bir üst limit belirleme şeklinde

³⁷ PELZER, Norbert, "Main Features of The Revised International Regime Governing Nuclear Liability – Progress and Standstill", *International Nuclear Law: History, Evolution and Outlook*, OECD, NEA, No: 6934, 2010, s. 365 vd.

³⁸ Exposé des Motifs, md. 43

³⁹ 20/4/1990 tarihli ve NE/M(90)1 sayılı karar

olmamış, devletler üst limit konusunda serbest bırakılmıştır. Örneğin, Belçika, işletenin azami sorumluluğunu 1,2 milyar Euro olarak belirlerken; Almanya, sınırsız sorumluluğu benimsemiştir⁴⁰.

Paris Sözleşmesi'nin 2004 Ek Protokolü ile yukarıdaki sorumluluk limitleri arttırılmıştır. Değişik Paris Sözleşmesi çerçevesinde her bir âkit taraf, kendi mevzuatında, herhangi bir nükleer hadiseden kaynaklanan nükleer zararlar ilgili olarak işletenin sorumluluğunun 700 milyon Euro'nun altında olmasını sağlayacaktır. Görüleceği üzere Paris Sözleşmesi'nin getirdiği yeni sistemde sorumluluğun üst limit ile sınırlanması yoluna gidilmemiştir. Ayrıca işletenin sorumluluğu; düşük riskli tesislerde meydana gelecek nükleer hadiseler bakımından 70 milyon Euro, nakliye esnasında meydana gelecek nükleer hadiseler bakımından ise 80 milyon Euro'dan az olmamak kaydıyla daha düşük bir miktar olarak belirlenebilir.

Değişik Paris Sözleşmesi ile 700 milyon Euro'nun üzerinde bir sorumluluk limiti belirlenmesi durumunda 700 milyon Euro'yu aşan miktar bakımından âkit taraf ülkelere Sözleşme hükümlerinden farklı düzenlemeler yapma imkânı getirilmiştir (Paris Sözleşmesi md. 15/b). Bu hükmün somut uygulaması Finlandiya'nın Nükleer Sorumluluk Kanunu'nda görülmektedir. Söz konusu Kanun'un 18. maddesi uyarınca Finlandiya'da bulunan bir tesiste meydana gelen nükleer hadise neticesinde Finlandiya içerisinde ortaya çıkan zararlar bakımından işletenin sorumluluğu sınırsızken, aynı hadise neticesinde Finlandiya dışında meydana gelen zararlar bakımından işletenin sorumluluğu 700 milyon Euro ile sınırlandırılmıştır⁴¹.

Paris Sözleşmesi transit geçişlerle ilgili olarak koruyucu bir hüküm de ihdas etmiştir. Buna göre bir âkit taraf, azami sorumluluk tutarının transit geçiş sırasında oluşabilecek bir nükleer hadise riskini karşılamak için yeterli olmadığını düşünüyorsa, nükleer maddelerin kendi sınırları içinden transit

⁴⁰ Almanya'da sınırsız sorumluluk benimsenmiş olmasının yanı sıra riskin sigortalabilmesi adına zorunlu mali güvence limiti 2,5 milyar Euro olarak belirlenmiştir.

⁴¹ Madde metni şu şekildedir:

“Section 18

Under this Act, the liability of an operator of a nuclear installation situated in Finland in respect of nuclear damage caused by any single nuclear incident and suffered in Finland shall be unlimited.

Under this Act, the liability under of an operator of a nuclear installation situated in Finland in respect of nuclear damage caused by any single nuclear incident and suffered outside Finland shall not exceed EUR 700 million.”

(Resmi olmayan Kanun metni için bkz.

<http://plus.edilex.fi/content/stuklex/en/pdf/20050493e.pdf>)

geçişini, ilgili yabancı işletenin⁴² azami sorumluluk tutarının arttırılması koşuluna bağlayabilir; ancak, bu yolla arttırılan azami tutar, kendi sınırları içinde yer alan nükleer tesislerin işletenlerinin azami sorumluluk tutarlarını aşamaz (Paris Sözleşmesi md. 7/(e)). Örneğin, nakliye esnasındaki sorumluluk limitini 150 milyon Euro olarak belirlemiş bir ülkeden başka bir ülke işletenin transit geçmek istediği ve yabancı ülke işletenin ülkesinde sorumluluk ve mali güvence limitinin 80 milyon Euro olarak belirlenmiş olduğu bir durumda üzerinden transit geçilmek istenen ülke, yabancı işletenin sorumluluğunun geçiş süresi ile sınırlı olarak 150 milyon Euro'ya kadar arttırılmasını isteyebilir. Fakat sorumluluğun 150 milyon Euro'ya kadar arttırılması halinde dahi mali güvencenin 80 milyon Euro olarak kaldığına dikkat etmek gerekmektedir⁴³.

Ayrıca Paris Sözleşmesi kapsamında nükleer zararların tazmini için açılan davalarda bir mahkeme tarafından hükmedilen tüm faiz ve yargılama giderleri, Sözleşmenin amaçları doğrultusunda tazminat olarak değerlendirilmeyecek ve sorumlu olduğu diğer tutarlara ek olarak işleten tarafından ödenecektir (Paris Sözleşmesi md. 7/(g)).

Türk hukuku bakımından ulusal mevzuatta herhangi bir düzenleme mevcut olmadığı için hâlihazırda işletenin sorumluluk miktarı yürürlükteki Paris Sözleşmesi çerçevesinde 15 milyon SDR ile sınırlıdır. Nakliye esnasındaki sorumluluğun Paris Sözleşmesi'ndeki "asgari 5 milyon SDR" şeklindeki ifadesi aslında herhangi bir etki yaratmamakta, herhangi bir sorumluluk miktarına işaret etmemektedir. İç hukukta nakliye esnasındaki sorumluluk bakımından daha düşük bir miktar belirleme yetkisi verilmesine rağmen böyle bir düzenleme yapılmamış olması sorumluluğun genel kurala bağlanması anlamına gelmektedir. Bu çerçevede Türk hukuku uyarınca nakliye esnasındaki sorumluluk dahi halihazırda 15 milyon SDR'dir. Arttırılan sorumluluk limitleri uyarınca bir değerlendirme yapmak gerekirse; 2004 Ek Protokolü'nün yürürlüğe girdiği, Türkiye tarafından onaylandığı ve fakat sorumluluk miktarları bakımından henüz bir iç hukuk düzenlemesi yapılmadığı varsayımında işletenin (*nakliye esnasındaki sorumluluğu dâhil olmak üzere*) sorumluluk miktarında herhangi bir sınır olmayacaktır. Paris Sözleşmesi, her bir âkit taraf kendi mevzuatında bu sorumluluğun 700 milyon Euro'nun altında olmamasını sağlayacaktır demesine rağmen, iç hukuk düzenlemesinin olmadığı bir durumda işletenin sorumluluğunu sınırsız sorumluluk olarak kabul etmek gerekmektedir. Türkiye'nin nükleer

⁴² "yabancı işleten" ibaresi kesinlikle "âkit taraf olmayan bir ülke" olarak anlaşılmalıdır. Zira bu uygulama âkit taraflar arasında dahi geçerlidir.

⁴³ Exposé des Motifs, md. 33

enerji alanına yeni girmiş bir ülke olması (new comer) ve buna bağlı olarak nükleer enerji alanında yabancı yatırımcıyı çekme kaygıları sebebiyle yürürlüğe girmesi beklenen sorumluluk kanununda sorumluluk miktarının 700 milyon Euro'dan çok fazla uzaklaşmayacağı şeklinde gerçekçi bir öngöründe bulunulabilir. İşletenin sorumluluğunun 700 milyon Euro'dan fazla belirlenecek olması halinde ise Sözleşme'nin 15. maddesinin (b) fıkrasının taraf ülkelere verdiği yetkiye dayanarak, yukarıda verdiğimiz Finlandiya örneği uyarınca, 700 milyon Euro'dan fazla belirlenen miktarın ülke içinde meydana gelen zararların tazminine tahsis edilmesinin uygun olacağı değerlendirilmektir.

Fukushima Daiichi Kazası⁴⁴ örneği itibarıyla 700 milyon Euro'nun ortaya çıkabilecek zarara kıyasla çok düşük bir sorumluluk miktarı olduğu açıktır. Bu miktarın nükleer zararların tümünü karşılamaya yetmemesi halinde nasıl bir yöntem izleneceği sorusunun cevabı ise büyük önem arz etmektedir. Bu sorunun cevabı "idarenin kusursuz sorumluluğu" başlığı altında tartışmaya açık olmakla birlikte, nükleer santral yatırımlarını destekleyici bir tavırla işletenin sorumluluk miktarını sınırlayan bir mevzuata sahip devletin söz konusu sınırlı miktarla karşılanamayan zararların tazminini sağlaması gerektiği değerlendirilebilir.

b. Zaman Açısından

Bir alacak hakkının sınırsız süre ile mahkeme önünde kesin olarak kabul edilebilir suretle talep edilebilmesi; kamu düzeni açısından getireceği sakıncalar sebebiyle hiçbir hukuk sisteminde kabul edilmemiş, bunun önüne geçmek adına ıskatî nitelikte kurumlar ihdas edilmiştir. Bahse konu

⁴⁴ Fukushima Daiichi nükleer kazasında radyoaktivite sebepli bir kayıp olmasa da binlerce insanın tahliyesi, insanların yaşam alanlarını yitirmesi ve çevrenin kontamine olması sebebiyle nükleer sorumluluk kapsamında tazmin edilmesi gereken birçok kaleme ortaya çıkmıştır. Santralin güvenli bir şekilde soğutulması ve işletmeden çıkarılması da dâhil olmak üzere kazanın 250 milyar dolara yakın bir maliyetle sonuçlanacağı tahmin edilmektedir. (bkz. *From Three Mile Island to Fukushima Daiichi*, IEEE Spectrum, Şubat 2014.) İşleten durumundaki TEPCO'nun böyle bir meblağın altından kalkabilmesi mümkün değildi. Bu sebeple Japon hükümetinin ve Japonya'da faaliyet gösteren diğer nükleer santrallerin Fukushima Daiichi nükleer kazasının zararlarını tazminine yönelik katkı sağladığı bir fon niteliğinde olan "Nükleer Zarar Tazmini ve Sökümü Kolaylaştırma Kurumu" (The Nuclear Damage Compensation and Decommissioning Facilitation Corporation) Bu Kurumun katkıları ile TEPCO bir bakıma devleştirilmiştir diyebiliriz. Zira Haziran 2017 itibarıyla bahse konu Kurum tarafından TEPCO'ya sağlanan katkı 7,169.6 milyar Japon Yeni yaklaşık 63,5 milyar dolardır. (Sağlanan katkı miktarı ve ödemeler belli aralıklarla TEPCO'nun resmi internet sitesinde duyurulmaktadır. Bkz. <http://www.tepco.co.jp/en/press/corp-com/release/index-e.html>)

kurumlar Türk hukuk sisteminde “hak düşürücü süre” ve “zamanaşımı” olarak farklı iki görünüme sahiptir. Nükleer hadise sonucu meydana gelen zararlar neticesinde de bir alacak hakkı doğmakta ve bu alacağın talebi için de elbette bir zaman sınırlaması getirmek gerekmektedir. Bu suretle nükleer enerji alanında üçüncü kişilere karşı hukuki sorumluluğun zaman açısından sınırlandırılması genel ilke olarak kabul edilmektedir.

Paris Sözleşmesi tazminat talep etme hakkını nisbi (*kısa süre*) ve mutlak (*uzun süre*) olarak iki süreye bağlamıştır. Sözleşmenin yürürlükteki hali bakımından tazminat hakkı, nükleer hadise tarihinden itibaren 10 sene içerisinde talep edilmediği takdirde son bulur⁴⁵ (*mutlak süre*). Bu hali ile üst limitin Paris Sözleşmesi’nde “hak düşürücü süre” şeklinde düzenlendiği görülmektedir (Paris Sözleşmesi md. 8/(c)). Nisbi süre bakımından ise milli mevzuat ile nükleer zarara uğrayan kişinin hem nükleer zararı hem de sorumlu işleteni öğrendiği ya da makul olarak öğrenmesi gerektiği tarihten itibaren başlamak üzere 2 yıldan az olmayan bir süre belirleme yetkisi verilmiştir (Paris Sözleşmesi md. 8/(c)). Sözleşme’nin 8. maddesinin (c) fıkrasında “hak düşürücü süre” (*the extinction of the right*) ve “zamanaşımı” (*period of limitation*) ibareleri birlikte kullanılmakla kısa süre için iç hukukta yapılacak düzenleme bakımından âkit devletler serbest bırakılmıştır. Gerçekten de maddenin Exposé des Motifs’te yer alan açıklamasında zaman açısından sınırlamanın Paris Sözleşmesi’nde esas olarak “hak düşürücü süre” çerçevesinde düzenlendiği fakat kısa süre bakımından “zamanaşımı” kurumunun da işletilebileceği ifade edilmiştir⁴⁶. Paris Sözleşmesi’nin yürürlükteki halinde sadece kısa süre bakımından âkit ülkelere tanınan bu

⁴⁵ Sözleşme’nin 8. Maddesinin (b) fıkrasına göre ise zararın kaza anında çalınmış, kaybolmuş, denize atılmış veya terk edilmiş ve henüz istirdat edilmemiş nükleer yakıt, radyoaktif mahsuller veya atık ile ilgili nükleer kazadan doğmuş olması halinde bu süre yine kazanın oluş tarihinden itibaren hesaplanır. Fakat hiçbir halde çalınma, kaybolma, denize atılma ve terk edilme tarihinden itibaren yirmi yılı geçemez.

⁴⁶ Paris Sözleşmesi’nde kullanılan “*the extinction of the right*” ve “*period of limitation*” ibarelerinin tercümesi neticesinde ilgili taraf devletin hukuk literatürü uyarınca ortaya çıkabilecek kavram kargaşasının önüne geçmek amacıyla “period of limitation” ibaresi Exposé des Motifs’te açıklanmıştır. Exposé des Motifs’in 47. Maddesinin beşinci paragrafında yer alan ilgili ibare şu şekildedir: “This shorter period may constitute **a conventional period of prescription which may be suspended or interrupted even, where this is recognized, by a mere extrajudiciary demand**, provided always that such suspension or interruption does not have the effect of prolonging the period beyond ten or twenty years, as the case may be.” İlgili hüküm bu süreyi; “kesilebilen, durabilen ve sadece mahkeme dışı bir talep uyarınca tanınan (def’i)” şeklinde tanımlayarak Türk hukukundaki “zamanaşımı” kavramına atıf yapmıştır. Ayrıca “period of prescription” ibaresi “zamanaşımı” kavramının hukuksal ifadesi anlamında “period of limitation” ibaresinden daha kesin bir ibaredir.

serbesti 2004 Ek Protokolü ile değişik Paris Sözleşmesi'nde hem uzun hem de kısa süre bakımından tanınmıştır⁴⁷.

Paris Sözleşmesi'nin 8. maddesi nükleer zararların karşılanması bakımından çok kısa süreler öngördüğü gerekçesiyle büyük eleştirilere maruz kalmıştır. Zira bir nükleer hadise sonucu radyasyona maruz kalan bir insanın hücrelerinde meydana gelebilecek bozulma, hadisenin gerçekleşmesinden uzun yıllar sonra ortaya çıkabilmektedir. Bu çerçevede 2004 Ek Protokolü can kaybı ve yaralanmalarla ilgili olarak 30 yıllık bir dava açma süresi öngörmüştür. Diğer zararlar bakımından ise bu süre 10 yıldır. Kısa süre bakımından ise milli mevzuat ile nükleer zarara uğrayan kişinin hem nükleer zararı hem de sorumlu işleteni öğrendiği ya da makul olarak öğrenmesi gerektiği tarihten itibaren başlamak üzere 3 yıldan az olmayan bir süre belirleme yetkisi verilmiştir.

Önemle belirtmek gerekir ki hem yürürlükteki Paris Sözleşmesi hem de 2004 Ek Protokolü ile değişik Paris Sözleşmesi'nde süre bakımından belirlenen bu limitlerin işletenin sorumluluğunu kapsam altına alacak önlemlerin alınması şartıyla iç hukukta daha uzun bir süre olarak belirlenebileceğini hüküm altına alınmıştır; fakat 30 yıllık bir sürenin dahi sigorta piyasası tarafından belirsizlikler içerdiği ifade edilirken zamanaşımı bakımından daha uzun bir sürenin belirlenmesi pek mümkün görünmemektedir. Özellikle bu sebeple Türk hukukunda zamanaşımı sürelerini uzatan hükümlere (örneğin *Türk Borçlar Kanunu md. 72/1- son cümle*, *Karayolları Trafik Kanunu md. 190/2*) uygulamada yaratacağı zorluklar sebebiyle nükleer enerji alanında hukuki sorumluluğa ilişkin rejim içerisinde yer verilmemesi gerektiği değerlendirilmektedir. Çünkü zararın, ceza kanunlarının daha uzun bir zamanaşımı öngördüğü cezayı gerektiren bir fiilden doğmuş olması halinde hukuki sorumluluk bakımından da bu zamanaşımının uygulanması, 10-30 yıllık sigorta korumasını aşan nükleer zararların her halde tazmin edilememesi anlamına gelmektedir.

Paris Sözleşmesi'nde Sözleşme çerçevesinde belirlenen sürelerin uygulanmayacağı bazı haller de düzenlenmiştir. Sözleşme uyarınca yargı yetkisi hususunda ihtilafa düşülen bazı durumlarda, yetkili mahkemeyi belirleme görevi Avrupa Nükleer Enerji Mahkemesi'ne (ANEM) verilmiştir. Hangi ülke mahkemesinin yetkili olduğu hususunun ANEM tarafından belirlendiği durumlarda, ne kadar süre içerisinde dava açılacağı de somut olaya göre ANEM tarafından belirlenir. Bu durumda Paris Sözleşmesi'nin 8.

⁴⁷ 2004 Ek Protokolü'nde yer alan "prescription" ibaresi zamanaşımı kavramını, "extinction" ibaresi ise hak düşürücü süre kavramını karşılamaktadır.

maddesinde sayılan süreler değil ANEM tarafından belirlenen süre uygulama bulacaktır. Ayrıca ANEM'in seçebileceği herhangi bir mahkeme nezdinde dava açılmış olması ve ANEM'in yetkili mahkemenin söz konusu davanın açıldığı mahkemeden başka bir mahkeme olduğuna karar vermesi halinde, ANEM söz konusu davanın bu yolla belirlenen yetkili mahkeme nezdinde ne zamana kadar açılabileceğini belirleyen bir tarih saptayabilir (Paris Sözleşmesi md. 8/(d)).

Paris Sözleşmesi ile belirlenen sürelerin uygulanmayacağı diğer bir husus da nükleer zararın daha sonradan ağırlaşması durumudur. Bu çerçevede nükleer zararların tazmini için süresi içerisinde dava açan kişi, yetkili mahkemenin nihai kararı almamış olması şartıyla, zamanaşımı ya da hak düşürücü süre dolmuş olsa dahi zararının ağırlaştığı şeklinde iddiasını tadil edebilir; fakat aynı madde uyarınca âkit taraflara iç hukuklarında bunun aksini düzenleme yetkisi verilmektedir⁴⁸ (Paris Sözleşmesi md. 8(e)). Türk hukuku bakımından konunun "ıslah" ve "belirsiz alacak davası" çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Esasen 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun (*kısaca HMK*) 107. maddesi "belirsiz alacak davası"nı düzenlemekle Paris Sözleşmesi'nin bu hükmünü iç hukukta karşılar durumdadır. Sonradan ortaya çıkabilecek muhtemel zararlar bakımından ıslah kurumunun yeterli korumayı sağlayamayacağı durumlar olabilmektedir. Uygulamada zararın dava açıldıktan ancak birkaç yıl sonra bilirkişi incelemesi sonucunda tespit edilebildiği de düşünüldüğünde saklı tutulan alacak miktarı bakımından nisbi zamanaşımı süresinin dolması muhtemeldir⁴⁹. Zararın HMK'nin bir yeniliği olan belirsiz alacak davası yoluyla talebi halinde ise dava devam ederken ağırlaşan durumların ıslaha gerek olmaksızın ve zamanaşımına uğramaksızın talep edilmesi imkânı getirilmiştir. Bu sebeple özellikle davacının zararını tam olarak belirleyemediği haksız fiilden doğan tazminat davalarında belirsiz alacak davasının açılması zarar görenler açısından gerekli korumayı sağlayacaktır. Böyle bir düzenlemenin olmadığı HMK öncesi dönemde dahi iç hukukta Paris Sözleşmesi'nde düzenlenen bu uygulamayı yasaklayan bir hüküm bulunmaması sebebiyle nükleer zararların tazmini için açılan bir eda davasının zamanaşımı etkisi bakımından belirsiz alacak davasının hüküm ve sonuçlarını doğuracağına şüphe yoktur. Mevcut durumda ise nükleer zararların tazmini için açılan alacak davalarının belirsiz alacak davası şeklinde açılmaması halinde dava esnasında Paris Sözleşmesi'nin 8/e

⁴⁸ Tartışılan konu Türk hukuku anlamında her ne kadar usul hukukuna ilişkin olsa da ilgili hükmün Paris Sözleşmesi'ndeki düzenlenme yeri uyarınca bu başlık altında incelenmiştir.

⁴⁹ PEKCANITEZ, Hakan – ATALAY, Oğuz – ÖZEKES, Muhammet, *Medenî Usûl Hukuku*, 15. Bası, Cilt II, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 1016 vd.

hükmüne dayanarak ayrıca hak iddia etmenin mümkün olmayacağı değerlendirilmektedir. Zira Sözleşme, 8. maddenin (e) fıkrasının uygulaması ile ilgili olarak âkit tarafların usulî anlamda bir düzenleme yapmasını engellemektedir. Âkit taraflara aksi bir düzenleme ile 8/e hükmünün uygulamasını tamamen yasaklama yetkisi veren maddenin söz konusu uygulamanın belirli bir usule bağlanmasına evleviyetle yetki verdiğinin kabulü ile iç hukukta belirlenen usule aykırı davranışın da söz konusu usul uyarınca hüküm ve sonuç doğuracağını kabul etmek gerekmektedir.

5. Sorumluluğun Teminat Altına Alınması Zorunluluğu

Nükleer tesis işletenler sermaye şirketi olarak kurulan tüzel kişilikler olup sorumlulukları malvarlığı ile sınırlıdır. Bu sebeple bir kaza halinde malvarlığının tamamına yakınının yitirilmesi ve kaza neticesinde ortaya çıkan tazminat taleplerinin karşılanamaması ihtimali bir hayli yüksektir⁵⁰. Böylesine kötü bir senaryonun önüne geçebilmek adına sorumluluğun belli başlı mali güvencelerle teminat altına alınması ya da başka bir deyişle sorumluluğun küverte edilmesi (*cover*) zorunluluğu getirilmiştir. Sorumluluğun hangi yollarla mali açıdan teminat altına alınacağı hususunda genel olarak herhangi bir sınırlama getirilmemiş olsa da birçok durumda bu küverte özel sigorta piyasası tarafından sağlanmaktadır. Bunun yanında bahse konu mali güvence; banka garantisi (*veya teminat mektubu*),⁵¹ işletenler tarafından oluşturulan havuzlar,⁵² kendi kendini sigorta etme⁵³ ya da nükleer santralin toprakları içerisinde bulunduğu ülke tarafından verilen garantiler şeklinde de sağlanabilmektedir⁵⁴.

⁵⁰ ÖZDAMAR, Mehmet, “Nükleer Tesislerin İşletilmesinden Doğan Hukuki Sorumluluk”, Enerji Hukuku Dergisi, Yıl:1 Sayı:2012/1, s.131.

⁵¹ Sorumluluk miktarının genel olarak çok yüksek olması nedeniyle nükleer tesislerin sebep olacağı zararlar bakımından banka garantileri pek fazla uygulama bulmamaktadır. Bu uygulama nükleer maddelerin taşınması sırasında meydana gelebilecek düşük riskler için uygulanabilir niteliktedir. Bkz. ÖZDAMAR, s.132.

⁵² Ulusal anlamda ABD’de ve Almanya’da uygulanmaktadır. ABD’de The Price-Anderson Kanunu uyarınca toplam 12,9 milyar dolarlık küvertenin ilk basamak olarak 375 milyon dolarlık kısmı özel sigorta şirketlerince sağlanırken ikinci basamak olarak 12,6 milyar dolarlık kısım her bir işleten tarafından reaktör başına yaklaşık 1,1 milyon dolar olmak üzere taahhüt edilen havuz sisteminden oluşmaktadır. ABD’deki zorunlu havuz sisteminin aksine Almanya’da dört enerji şirketinin liderliğinde kurulmuş gönüllü bir sistem mevcuttur. 2002 yılında değişen Alman Atom Enerjisi Kanunu ile sorumluluk limiti 2,5 milyar Euroya çıkarılmıştır. Bkz. CARROLL, Simon, “Perspective on the Pros and Cons of a Pooling-type Approach to Nuclear Third Part Liability”, Nuclear Law Bulletin, OECD - NEA, No:81, 2008, s. 87 vd..

⁵³ Nükleer tesislerin daha çok devlet tarafından işletilmesi durumlarında izin verilen bir sistemdir.

⁵⁴ SCHWARTZ, “Liability and Compensation ...” agm., s. 312.

Nükleer enerji alanında sigortalanması gereken iki tür sorumluluk vardır. Birincisi santralde meydana gelebilecek maddi hasarın karşılanması (*first party liability*), ikincisi ise nükleer hadise sonucu üçüncü kişilerin vücut bütünlüğüne ya da malvarlığı kayıplarına ilişkin zararlarını (*third party liability- üçüncü taraf sorumluluğu*) tazmin etme sorumluluğudur. İlkinin aksine üçüncü taraf sorumluluğu sigorta ettirilmesi hukuki açıdan zorunlu bir unsur olarak gelişmiştir⁵⁵. Burada zorunlu olan hususun “sigorta ettirmek” değil sorumluluğun herhangi bir yolla (*sigorta veya diğer mali güvenceler*) teminat altına alınması olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Birçok alanda zorunlu mali sorumluluk sigortaları (*örneğin motorlu taşıtlar zorunlu mali sorumluluk sigortası*) olmasına ve sistemin sorunsuz işlemesine rağmen nükleer enerji alanında sigortalanacak riskin nicelik olarak çok az, ortaya çıkabilecek hadisenin doğuracağı zarar bakımından yani nitelik olarak çok fazla olması sigortacılar için büyük bir handikaptır. Başka bir deyişle sınırlı sayıda sigortalı için (Haziran 2017 itibarıyla dünya üzerinde işletme halinde 449 reaktör bulunmaktadır⁵⁶.) çok büyük miktarda bir kapasite oluşturmak ve sigortalılar arasında riski yeterince dağıtabilmek dengeli bir sigorta portföyü oluşturmayı zorlaştırmaktadır⁵⁷. Bu sebeple sigorta ve reasürans şirketleri bir araya gelerek sigorta havuzları oluşturma yoluna gitmişlerdir. Koasürans (*co-insurance*) ya da müşterek sigorta olarak da bilinen sigorta havuzu sistemi birçok sigortacının bir riskin tamamını belirli oranlarda paylaşarak sigortalılarına anlamına gelmektedir⁵⁸. Bu sistem ile tek başına nükleer sigorta piyasasına giremeyecek olan sigorta şirketlerine bu piyasanın kapısı açılmış ve risk daha fazla kişi arasında bölüşülmüş olmaktadır. Nükleer enerji alanında üçüncü kişilere karşı sorumluluğun sigortalanması konusunda bahsedilen olumsuzlukların yanında istatistiki olarak kaza sayısının azlığı biriken primler sayesinde sigortacıların büyük oranda kar elde etmelerini sağlamaktadır. Bu sebeple nükleer enerji gelecekte de sigortacılar için dâhil olunması gereken büyük bir piyasa olarak kalmaya devam edecektir.

Ulusal ya da uluslararası anlamda sigortacılar arasında kurulabilen sigorta havuzlarına benzer bir yapı nükleer endüstri içerisinde de

⁵⁵ AMEYE, Evelyne - ARREGUI, Iñigo Igartua, “National nuclear third party insurance pools revisited from a European Union competition law perspective”, International Nuclear Law Association Altı Aylık Kongresi, 8-11 Ekim 2012, Manchester, http://www.burges-salmon.com/inla_2012/10140.pdf (s.e.t. 02.04.2017), s. 1.

⁵⁶ PRIS, <https://www.iaea.org/pris/>

⁵⁷ AMEYE/ARREGUI, s. 1.

⁵⁸ REITSMA, Sebastiaan – TETLEY, Mark, “Insurance of Nuclear Risks”, International Nuclear Law: History, Evolution and Outlook, OECD - NEA, No: 6934, 2010, s. 319.

kurulmuştur. ABD’de NEIL⁵⁹, Avrupa’da EMANI⁶⁰ ve ELINI⁶¹ gibi kuruluşlar nükleer sanayicilerin kendi kendilerini sigorta etmek için kurdukları havuz sistemleridir. Bu kuruluşlar sigorta havuzlarının üzerine alternatif koruma sağlamak adına kurulmuş, yüksek katılımlı ve güçlü finansal yapıya sahip mütüellerdir⁶². Bunlardan ELINI, ticari sigortalama yanında üçüncü taraf sorumluluğuna ilişkin de koruma sağlamaktadır⁶³.

İşletenin sorumluluğunun Paris Sözleşmesi’nin 7. maddesinde belirtilen limitler uyarınca sigorta veya diğer malî garantilerle⁶⁴ teminat altına alınması gerekmektedir (Paris Sözleşmesi md. 10).

Mevcut durumda Paris Sözleşmesi uyarınca zorunlu teminat miktarı, azami sorumluluk limiti olan 15 milyon SDR’dir. Daha önce bahsedildiği üzere İdari Komite kararıyla Paris Sözleşmesi’nde yer alan sorumluluk üst limiti kaldırılmıştır⁶⁵. Ayrıca 2004 Ek Protokolü ile de sorumluluğun sadece alt limiti belirlenmiş, üst limit konusunda âkit devletlere serbesti tanınmıştır. Bu çerçevede asgari sorumluluk limitininin 700 milyon Euro olması sebebiyle asgari teminat yükümlülüğü de 700 milyon Euro olmaktadır.

Burada dikkat edilmesi gereken husus zorunlu teminat miktarının her zaman iç hukukta belirlenen sorumluluk üst limiti ile aynı olmayacağıdır. 2004 Ek Protokolü yürürlüğe girmemiş olmasına rağmen birçok ülkede sorumluluk limitleri yeni sistem uyarınca güncellenmiş ve daha yüksek seviyelere çıkarılmıştır. Bu çerçevede Paris Sözleşmesi’nin asgari limit olarak belirlediği sorumluluk miktarını (*700 milyon Euro*) iç hukukunda azami sorumluluk limiti olarak düzenleyen ülkeler olmakla birlikte

⁵⁹ Açılımı “Nuclear Electric Insurance Limited” olan NEIL ABD’deki tüm nükleer santralleri ve nükleer santral işletenleri kapsayan bir havuzdur. “American Nuclear Pool”u reasüre etmektedir. Nükleer santralde meydana gelen zararlara ve iş durmasına karşı sigorta sağlamaktadır.

⁶⁰ Açılımı “European Mutual Association for Nuclear Insurance” olan EMANI 1978’de kurulan Belçika merkezli bir mütüeldir. Nükleer santralde meydana gelen zararlara ve iş durmasına karşı sigorta sağlamaktadır.

⁶¹ Açılımı “European Liability Insurance for the Nuclear Industry” olan ELINI 2002’de kurulan Belçika merkezli bir mütüeldir.

⁶² *Liability for Nuclear Damage*, World Nuclear Association.

⁶³ QUÉRÉ, Alain, “Challenges Facing the Insurance Industry since the Modernisation of the International Nuclear Third Party Liability Regime”, *Nuclear Law Bulletin*, OECD - NEA, No: 94, 2014, s.85-86

⁶⁴ Dünya uygulamasında bu zorunluluğun sigortalama yoluyla sağlanıyor olması sebebiyle bu başlık altında daha çok sigorta konusunda açıklama yapılmıştır.

⁶⁵ Bu durum bahse konu karar uyarınca iç hukuk düzenlemesi yapan ülkeler açısından geçerlidir. Zira Türkiye gibi üçüncü taraf sorumluluğuna ilişkin herhangi bir milli mevzuatı olmayan ülkeler açısından Paris Sözleşmesi’nde belirtilen üst limit geçerlidir.

(İspanya), daha yüksek bir limit belirleyen (Belçika, Hollanda) ve hatta sınırsız sorumluluğu kabul eden ülkeler de (Avusturya, Almanya, İsviçre) mevcuttur. İşletenin sorumluluk miktarını 700 milyon Euro'dan daha fazla bir miktar olarak belirleyen ülkelerin zorunlu mali teminat limitlerini de sorumluluk limiti ile aynı miktarda belirledikleri görülmektedir; fakat 700 milyon Euro'dan daha fazla bir sorumluluk miktarı belirleyip Paris Sözleşmesi'nin asgari sorumluluk limiti miktarınca yani 700 milyon Euro'luk bir zorunlu teminat miktarı öngörmek mümkündür. Örneğin işletenin sorumluluğu 1,2 milyar Euro iken küverte edilmesi gereken zorunlu miktar 700 milyon Euro olarak belirlenebilir. Teorik olarak mümkün olan böyle bir düzenleme, pratik bir faydasının olmaması sebebiyle ülkeler tarafından tercih edilmemiştir. Zira sigorta ya da diğer mali güvencelerle teminat altına alınmayan miktar bakımından işletenin sorumluluğu pek fazla bir anlam ifade etmemektedir; fakat sınırsız sorumluluk tartışmalarında iddia edilen, nükleer bir hadise sonucu işletenin yine de bazı malvarlıklarının yok olmayabileceği ve bunlar üzerinde yapılacak tasarrufla, sağlanan teminat miktarının karşılayamadığı zararların tazmin edilebilmesi imkânı, bu durum için de geçerli olabilir. Sınırsız sorumluluğu benimseyen ülkeler açısından da 700 milyon Euro'nun altında olmayacak bir miktar belirlenmesi gerekmektedir. Örneğin, sınırsız sorumluluğu benimseyen Almanya'da zorunlu teminat miktarı 2,5 milyar Euro'dur⁶⁶.

Ülkeler zorunlu teminat limiti belirlerken bu miktarı karşılayabilecek sigorta piyasası kapasitesini değerlendirmek zorundadırlar; çünkü nükleer enerji alanında üçüncü taraf sorumluluğuna ilişkin son dönemdeki gelişmeler sigorta piyasası aktörlerini endişelendirmektedir. Bu endişeler, sorumluluk miktarının asgari 700 milyon Euro seviyesine yükseltilmesinin yanında Paris Sözleşmesi'nde 2004 Ek Protokolü ile yapılan diğer değişikliklere de dayanmaktadır. Sigorta piyasası tarafından dile getirilen endişeler genel olarak şöyle özetlenebilir:

- Nükleer zarar kavramına eklenen; etkilenen çevrenin zarar gören unsurlarının eski hale dönüştürülmesi, çevrenin kullanılması ya da yararlanılması ile elde edilen doğrudan bir ekonomik çıkar ya da gelir kaybı, koruyucu önlemlerin maliyeti,

- Normal işletme döneminde izin verilen limitler içerisinde yapılan radyoaktif emisyon salımı sebebiyle meydana gelen nükleer zararların küvertesi,

⁶⁶ Ülkelerin sorumluluk ve mali güvence limitleri için bkz. <https://www.oecd-neo.org/law/table-liability-coverage-limits.pdf>

- İstisnai karakterdeki şiddetli doğal afetler sonucu meydana gelen nükleer hadiselerin küvertesi,
- Terör eylemlerinin sorumluluk kapsamında değerlendirilmesi ve küvertesi,
- Can kaybı ve kişisel yaralanmalar bakımından geçerli olan 30 yıllık hak düşürücü süre ya da zamanaşımı,
- Büyük bir nükleer kaza neticesinde ortaya çıkabilecek binlerce davaya ilişkin yargılama giderleri⁶⁷.

Bu endişelere bağlı olarak bazı yazarlar tarafından, işletenlerin katlanacağı belirsizlik içeren risklerin üstesinden gelebilecek uyumlu bir sistemin oluşturulmaması halinde son dönem revize sözleşmelerin (*Paris Sözleşmesi 2004 Ek Protokolü ve Viyana Sözleşmesi 1997 Ek Protokolü*) meydana getireceği finansal belirsizliklerin sigorta küvertesinde bir düşünüşe sebep olacağı ifade edilmektedir⁶⁸. Sigortacılar tarafından endişe verici olarak nitelenen bu hususları, üçüncü taraf sorumluluğu rejiminin modernizasyonu anlamında ortaya çıkan gelişmelerin bir sonucu olarak değerlendiren yenilikçi görüşe göre üçüncü taraf rejiminin, işletenlerin yüksek menfaati uyarınca değil daha fazla zarar görene daha fazla miktarda koruma sağlanması yaklaşımıyla temellenmesi gerekmektedir. Menfaatlerin dengelenmesi gerekliliği çerçevesinde üçüncü taraf rejiminin uygun bir yaklaşımla yeniden düzenlenmesi önerisine karşın modernizasyon taraftarı yazarlar bu öneriyi, sorumluluğu sadece sigorta edilebilirlik olarak anlayan eskide kalan bir düşüncenin ürünü olarak nitelendirilmektedir⁶⁹.

Bu tartışmalar uyarınca şuna dikkat çekmek gerekir ki modernizasyon taraftarı yazarlar genel olarak nükleer enerji alanında devletin düzenleyici, sübvans edici ve koruyucu rolü olduğunu bu sebeple üçüncü taraf sorumluluğu rejiminde devlet müdahalesinin gerekli olduğunu savunmaktadır. Bu görüş, 2004 Ek Protokolü'ne somut bir biçimde derç edilmiştir. 2004 Ek Protokolü ile değişik 10. maddenin (c) fıkrası uyarınca "*Sorumlu işletenin nükleer tesisinin bulunduğu Akit Taraf; nükleer zarar durumunda doğacak tazminat taleplerinin ödenmesini güvence altına almak*

⁶⁷ **TETLEY**, Mark, "Revised Paris and Vienna Conventions – Challenges for Nuclear Insurers", Nuclear Law Bulletin, OECD - NEA, No:77, 2006, s. 29; **PELZER**, Norbert, "International Pooling of Operators' Funds: An Option to Increase the Amount of Financial Security to Cover Nuclear Liability?", Nuclear Law Bulletin, , OECD - NEA, No: 79, 2007, s. 46 vd..

⁶⁸ **TETLEY**, s. 39

⁶⁹ **PELZER**, "International Pooling ...", s. 47.

için, sigorta ya da mali güvencenin bulunmadığı ya da yetersiz olduğu ölçüde ... gerekli fonları sağlayacaktır.” Örneğin, terör eylemleri sebebiyle meydana gelebilecek nükleer zarar riskinin küverte edilmesi talebi genel olarak sigorta piyasası tarafından kabul edilmemektedir. ABD’de sigorta şirketlerinin uçakla terör saldırısını poliçe kapsamı dışında bırakmasına müteakip bu sorumluluğu devlet üstlenmiştir⁷⁰. Yine 2001 yılındaki 11 Eylül saldırısı sebebiyle İsviçre Milli Sigorta Fonu terör eylemlerini özel sigorta poliçelerinden çıkarmış ve terör eylemleri sebebiyle meydana gelen zararlarla ilgili olarak işletenin sorumluluk miktarını düşürmüştür. Özel sigortalar tarafından küverte edilen miktarı aşan bir zarar meydana gelmesi halinde ve özel sigorta poliçelerinin kapsam dışı bıraktığı durumlar için genel sorumluluk miktarınca ikinci basamak olarak federal sigorta fonu oluşturulmuştur⁷¹. Alman Nükleer Enerjinin Barışçıl Kullanımı ve Tehlikelerine Karşı Korunma Kanunu da terör eylemleri sebebiyle sorumluluğun işletende değil Devletin yaptıracağı sigorta kapsamında olduğunu belirtmektedir⁷².

Nükleer zarar riskinin olduğu her durum Paris Sözleşmesi uyarınca teminat altına alınmaya çalışılmıştır. Bu sebeple nakliye esnasında meydana gelebilecek nükleer zararların da teminat altına alınması öngörülmüştür. Hatta riskin bir anlık da olsa korumasız kalmaması için sigorta ya da mali teminatın nakliye esnasında askıya alınması veya iptal edilmesi yasaklanmıştır. Aynı şekilde yetkili resmi makama yazılı olarak en az 2 ay önceden bildirmeden, sigorta ya da mali teminatın sigortacı veya diğer mali teminat verenler tarafından askıya alınması veya iptal edilmesi mümkün değildir (Paris Sözleşmesi md. 10/(c)).

Türk hukukunda işleten bakımından nükleer enerji alanında üçüncü kişilere karşı sorumluluk sigortası yaptırma zorunluluğu mevcut durumda sadece 18/11/1983 tarihli ve 83/7405 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan “Nükleer Tesislere Lisans Verilmesine İlişkin Tüzük”ün 7. maddesinde açık bir şekilde ifade edilmektedir. İlgili Tüzüğün Paris Sözleşmesi’ne yaptığı atıfla Paris Sözleşmesi uyarınca işletene sigorta ya da diğer mali güvenceleri sağlama zorunluluğu getirilmiştir. Paris Sözleşmesi’nin ilgili hükmü işletene bir sigorta yaptırma (*ya da diğer mali güvenceleri sağlama*) zorunluluğu getirirse de Türk hukuku bakımından bu sigortanın zorunlu sigortalar kapsamında olduğunu söylemek mümkün

⁷⁰ AYDOĞDU, Dipnot 720, s. 254.

⁷¹ *Nuclear Legislation in OECD and NEA Countries - Regulatory and Institutional Framework for Nuclear Activities – Switzerland*, OECD-NEA, 2010, s. 18.

⁷² AYDOĞDU, Dipnot 533, s. 193.

değildir. Sigortacılık Kanunu'nun 13. maddesi “Bakanlar Kurulu, kamu yararı açısından gerekli gördüğü hallerde zorunlu sigortalar ihdas edebilir.” hükmünü haizdir. Söz konusu maddenin sigorta şirketlerine getirdiği yükümlülükler de göz önüne alınarak konu hakkında gerekli düzenlenmenin yapılması gerektiği değerlendirilmektedir. Zira zorunlu bir sigorta ihdas edilmesi sigorta şirketlerine de bu sigortayı yapma yükümlülüğü getirmektedir. Bu bakımdan Türk sigorta sisteminin bu sorumluluk için portföy oluşturabilme kabiliyeti ve bu riske katlanma isteğinin değerlendirilerek ortaya çıkan sonuç itibarıyla konuyla ilgili gereken tedbirlerin alınması gerekmektedir⁷³.

Türkiye'nin böylesi büyük bir piyasaya dahil olma iradesi elbette sigorta piyasası açısından bir canlanma anlamına da gelecektir. Tüm sigorta değeri Türkiye'deki sigortacılar tarafından sigorta edilemese bile bunun belli bir oranının Türkiye'de sigorta ettirilmesi için Sigortacılık Kanunu'nun 33/A maddesi uyarınca Hazine Müsteşarlığı'nın bağlı olduğu Bakan tarafından bir sigorta havuzu kurulması çözüm önerilerinden biri olabilir. Geri kalan kısım için ise yurtdışı sigorta aranması bakımından zorunluluk arz eden bir durum ortaya çıkmaktadır. Fakat hâlihazırda Sigortacılık Kanunu'nun “Yurt dışında yaptırılacak sigortalar” başlıklı 15. maddesi nükleer enerji alanında üçüncü kişilere karşı hukuki sorumluluk sigortasının yurt dışında yapılabilmesine müsaade etmemektedir. Söz konusu maddenin üçüncü fıkrası uyarınca Bakanlar Kurulu bu maddenin kapsamını genişletmeye yetkili olsa da taslak nükleer sorumluluk kanununa bu yönde eklenecek bir hüküm ile hukuki imkânsızlık hali kanun seviyesinde bir düzenleme ile giderilmiş olacaktır.

Yine yukarıda bahsedilen 2004 Değişikliği ile Sözleşme'ye eklenmiş olan 10. maddenin (c) fıkrası uyarınca işletenin gereken sigorta veya mali güvenceyi bulamaması ihtimaline binaen devlet ve işletmeci arasında imzalanacak anlaşmaların (*indemnity agreements*) çerçevesinin belirlenmesi gerekmektedir. Konunun yukarıda önerilen havuz modeli kapsamında değerlendirilmesi; ya özel sektör tarafından doğrudan küverte edilemeyen risklerin kamu-özel sektör birlikteliği ile küvertesi ya da devletin bu riskleri kendi başına doğrudan karşılamayı garanti etmesi gerekmektedir. İkinci durumda söz konusu riskler bakımından devlet bir bakıma sigortacı olmakta, işleten söz konusu risklerle ilgili primi devlete ödemektedir. Akkuyu

⁷³ Bu bakımdan bu çalışmadaki “zorunlu sigorta” ifadeleri, işletenin sigorta veya diğer mali güvencelerle sorumluluğunu teminat altına alması zorunluluğu anlamında olup Sigortacılık Kanunu çerçevesinde bir “zorunlu sigorta”yı ifade etmemektedir.

Anlaşması'nda⁷⁴ bulunmasa da Sinop Anlaşması'nda⁷⁵ bu yönde bir düzenleme taraflar arasında ayrıca hüküm altına alınmıştır (*Ev Sahibi Hükümet Anlaşması, md. 17/2*).

6. Milletlerarası Yetki ve Diğer Usul Hukuku Düzenlemeleri

a. Milletlerarası Yetkiye Sahip Ülkenin Tespiti

Yabancılık unsuru taşıyan bir olayda bir devlet mahkemeleri ile diğer devlet mahkemeleri arasındaki yetki ilişkisi “milletlerarası yetki”⁷⁶ kavramının meselesidir. Milletlerarası yetkinin kaynağını, eğer milletlerarası bir sözleşme söz konusu değilse, sadece milli hukuk düzeni teşkil eder⁷⁷. Bu çerçevede, nükleer bir hadise neticesinde meydana gelen nükleer zararlardan birden fazla devletin etkilendiği durumlarda bu zararlara karşı açılacak tazminat davalarının hangi devlet mahkemelerinde görüleceği konusu Paris Sözleşmesi'nde düzenlenen milletlerarası yetki kuralları çerçevesinde çözülecektir. Zira milletlerarası bir sözleşme ile konuya özel yetki kuralları belirlenmiştir.

Paris Sözleşmesi'nde genel kural, nükleer hadisenin ülkesinde meydana geldiği âkit tarafın mahkemelerinin yetkili olmasıdır (Paris Sözleşmesi md. 13/(a)). 2004 Ek Protokolü ile değişik Paris Sözleşmesi'nin 13. maddesi ile münhasır ekonomik bölge içerisinde meydana gelen nükleer hadiseler hakkında da, böyle bir münhasır ekonomik bölgenin ilgili âkit tarafça nükleer hadiseden önce OECD Genel Sekreterliği'ne bildirilmiş olması kaydıyla, söz konusu âkit tarafın mahkemeleri yetkili kılınmıştır (2004 Ek Protokolü ile değişik Paris Sözleşmesi md. 13/(b)).

⁷⁴ Anlaşma metni için bkz. 06/10/2010 tarihli ve 27721 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/10/20101006-6.htm>

⁷⁵ Anlaşma metni için bkz. 23/05/2015 tarihli ve 29364 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/05/20150523-1-1.pdf>

⁷⁶ Milletlerarası usul hukuku kavramı olan “milletlerarası yetki” ile devletler hukuku anlamında “yargı yetkisi” (kaza hakkı) çoğu zaman birbirinden ayırt edilememekte ve bu iki kavram için aynı terimler kullanılmaktadır. Devletler hukuku anlamında “yargı yetkisi” bir devletin kendi ülkesi üzerinde sahip olduğu hâkimiyetin bir gereği olarak yargı hakkını kullanma otoritesinin sınırlarını belirtir. Bu sınırlar, devletler hukuku tarafından yani dışarıdan çizilmiştir. Bu çerçevede devletin bizzatı kendisine, devlet başkanı ve diplomasi temsilcilerine bazı yargı muafiyetleri tanınmaktadır. Paris Sözleşmesi'nin İngilizce metninde geçen “jurisdiction” ibaresinin “kaza hakkı” olarak tercüme edilmiş olması konu ile ilgili Türkçe çalışmalarda yanlış kullanımlara sebep olmuştur. Fakat belirtmek gerekir ki Paris Sözleşmesi'nin genel olarak “milletlerarası yetki”nin düzenlediği 13. maddesi kapsamında “kaza hakkı” ile ilgili bir düzenleme de bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. **NOMER**, Engin, Devletler Hususî Hukuku, 21. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2015, s. 418 vd.

⁷⁷ **NOMER**, s. 419.

Bir nükleer hadise her zaman âkit taraf toprakları içinde meydana gelmeyebilir (*örneğin açık denizlerde ya da hakkında bildirim yapılmamış münhasır ekonomik bölgede*) ya da nükleer hadisenin yeri her zaman kesin olarak tespit edilemeyebilir (*örneğin nakliye esnasında devam eden bir radyoaktif kontaminasyon*). Böyle durumlarda kural olarak sorumlu işletenin nükleer tesisinin bulunduğu âkit tarafın mahkemeleri yetkilidir. Bazen de yukarıdaki durumlar uyarınca birden fazla âkit taraf ülke kendi mahkemelerinin yetkili olduğu iddiasını gündeme getirebilir. Sözleşme'nin 13. maddesinin (c) fıkrası⁷⁸ *nükleer hadisenin kısmen herhangi bir âkit tarafın ülkesinin dışında ve kısmen tek bir âkit tarafın ülkesi üzerinde vuku bulması halinde, bu âkit tarafın (sonraki) mahkemelerinin yetkili olacağını hükme bağlamıştır*. Bunlar dışında, birden fazla âkit taraf ülkenin kendi mahkemelerinin yetkili olduğunu iddia ettiği diğer hallerde, *âkit tarafın müracaatı üzerine ANEM tarafından, hadiseyle en fazla ilgili ve hadisenin etkilerinden en fazla etkilenen âkit taraf olarak belirlenen âkit tarafın mahkemeleri yetkili kılınacaktır* (Paris Sözleşmesi md. 13/(c-ii)).

b. İç Hukukta Yetkili Mahkemenin Tespiti

Hangi ülke mahkemelerinin yetkili olduğu belirlendikten sonra iç hukukta “yer bakımından yetkili mahkeme”nin hangisi olacağı sorusunun cevabı aranacaktır. Yürürlükteki Paris Sözleşmesi bu soru ile ilgili olarak sessiz kalmış, âkit taraf ülkeleri konuyla ilgili iç hukuk düzenlemelerinde serbest bırakmıştır; fakat kararların tutarlılığı ve tazminatın eşit dağıtılması amaçları çerçevesinde İdari Komite'nin bir tavsiye kararında⁷⁹ âkit taraf ülkelere tek bir yetkili mahkeme tespit etmeleri önerilmiştir⁸⁰. 2004 Ek Protokolü ile bu öneri Paris Sözleşmesi kapsamına alınarak ülke içerisinde tek bir yetkili mahkeme belirlenmesi zorunlu hale getirilmiştir⁸¹ (2004 Ek Protokolü ile değişik Paris Sözleşmesi md. 13/(h)). Zararın ortaya çıktığı yer mahkemesinin söz konusu zararları daha iyi değerlendirebileceği ve ekonomik sebeplerle başka bir mahkemeye başvurma imkânı olmayan zarar görenlerin kendilerine en yakın mahkemeye başvurma imkânını elinden aldığı gerekçeleri ile bu hüküm eleştirilebilse de tek bir yetkili mahkeme belirlenmesi kuralının olmadığı durumda ilgili ülkenin iç hukuku uyarınca;

⁷⁸ 2004 Ek Protokolü ile değişik Sözleşmenin (f) fıkrası

⁷⁹ İdari Komite'nin 03/10/1990 tarihli ve NE/M(90)2 sayılı kararı.

⁸⁰ SCHWARTZ, “Liability and Compensation ...” agm., s. 321.

⁸¹ DESART, s. 232; PELZER, “Main Features...” agm., s.375; SCHWARTZ, “Liability and Compensation ...” agm., s. 321; Bu hükmün Sözleşme'nin genel olarak milletlerarası yetkiyi düzenleyen 13. maddesinde yer alması sebebiyle bazı yazarlar tarafından “yargıda teklik ilkesi” (single forum) çerçevesinde milletlerarası yetki ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Bahse konu görüş için bkz. KOCAOĞLU, s. 104.

nükleer hadisenin meydana geldiği yer, zararın meydana geldiği yer, zararın meydana gelme ihtimalinin bulunduğu yer ve hatta zarar göreni koruyucu bir yaklaşımla zarar görenin yerleşim yeri mahkemesi dahi yetkili olabilecektir. Nükleer hadisenin geniş bir çevrede etkili olabilme kabiliyeti dikkate alındığında birçok mahkemenin yetkili olması sebebiyle ortaya farklı kararlar çıkabileceği, bunun ise zarar görenlerin eşit bir şekilde tatmin edilmesini engelleyeceği aşikârdır.

Yerelde ekonomik sebeplerle bir başka mahkemede dahi dava açamayan kişinin başka bir ülkede meydana gelen nükleer hadise ile ilgili söz konusu ülkede dava açması imkânsızdır. Bu sebeple 2004 Ek Protokolü ile değişik Paris Sözleşmesi âkit taraf ülkelerin, herhangi bir devletin vatandaşı adına dava açabilmesine imkân tanıyacak hukuki düzenlemeleri yapmasını zorunlu kılmıştır. Ayrıca bu imkân sadece vatandaşlık bağı ile sınırlandırılmamış söz konusu ülkede yerleşik olan ya da ikamet edenler açısından da geniş tutulmuştur. Yine âkit taraflar, halefiyet ya da temlik⁸² yoluyla kazanılmış Paris Sözleşmesi'ndeki hakların kullanılabilmesi için yasal işlem başlatılabilmesini mümkün kılacak gerekli milli hukuk düzenlemelerini yapmak zorundadır (2004 Ek Protokolü ile değişik Paris Sözleşmesi md. 13/(g)).

Yürürlükteki Paris Sözleşmesi uyarınca iç hukukta yetkili mahkemenin belirlenmesi hususunda HMK'nin yetkiye ilişkin hükümleri uygulama bulacaktır; ancak 2004 Ek Protokolü'nün yürürlüğe girmesi (*Türkiye'nin de onayladığı varsayımında*) durumunda iç hukukta sadece bir mahkemenin yetkili olmasını sağlamak adına düzenleme yapılması gerekmektedir. Elbette düzenlemenin hangi usul uyarınca yapılacağı önem arz etmektedir. Nükleer tesiste meydana gelen nükleer hadiseler göz önüne alındığında sadece olay yeri mahkemesinin yetkisini kabul ederek nükleer hadise anında ülke içerisinde tek bir mahkemenin yetkili olmasını sağlamak mümkün gözükmemektedir; fakat nükleer maddelerin nakliyesi esnasında meydana gelen nükleer hadiseler bakımından söz konusu hadisenin tam olarak nerede başladığının tespitinin mümkün olmadığı ve hadisenin birden fazla yerde vuku bulduğu durumlar için olay yeri mahkemesinin yetkili olması ülke içerisinde birden fazla mahkemenin yetkili olması sonucunu doğurabilecektir. Yine açık denizlerde ya da Türkiye'nin münhasır ekonomik bölgesinde meydana gelen ve Türkiye mahkemelerinin milletlerarası yetkiye sahip olduğu durumlarda iç hukuktaki yer bakımından

⁸² TAEK'in resmi internet sitesinde yer alan 2004 Ek Protokolü tercüme metninde “vekalet” olarak tercüme edilmiş olan “assignment” kelimesinin Türk hukuk literatüründeki karşılığı “temlik”tir.

yetkili mahkemenin belirlenmesi için sadece olay yeri mahkemesinin kabulü yeterli olmamaktadır. Olay yeri mahkemesinin kabul edilmesi halinde sayılan durumlar için ayrıca bir düzenleme yapmak icap etmektedir. Bu sebeplerle, yetkili mahkemenin tek bir yargı çevresinin ismen zikredilmesi ile belirlenmesinin en makul yöntem olacağı değerlendirilmektedir.

c. Mahkeme Kararlarının Tenfizi

Paris Sözleşmesi mahkeme kararlarının tenfizine ilişkin de bir hüküm öngörmektedir. Sözleşme'nin 13. maddesi uyarınca *kesinleşen mahkeme kararı ilgili âkit tarafın talep ettiği formaliteler yerine getirilip getirilmez, tüm diğer âkit tarafların ülkelerinde de yürürlüğe girecektir. Davanın esasları başka herhangi bir muameleye tabi tutulmaz. Verilen hükümler ara kararlara tatbik edilemez.* Fakat söz konusu davaların nükleer zarar sebebiyle mağdurlar tarafından açılan davalar olduğu açıktır. Zira işleten dışında başka bir kişiye yöneltilen davalar (6/(b)), işleten tarafından rücu hakkının kullanıldığı davalar (6/(f)), Sözleşme'nin 6. maddesinin (h) fıkrası uyarınca ilgili devlet tarafından işletene karşı açılan rücu davaları, müşterek ve müteselsil sorumluluk sebebiyle işletenler arasında açılmış davalar bu madde kapsamına girmemektedir⁸³. Söz konusu davaların tenfizi devletlerin kendine mahsus düzenlemesi olan milletlerarası özel hukuk ve usul kuralları kuralları uyarınca gereken şartların oluşması halinde yapılacaktır (Paris Sözleşmesi md. 13/(d)).

ç. Geçici Hukuki Korumalara Dair Değerlendirme

Sözleşme'nin 13. maddesinin son cümlesinde tenfize ilişkin bu hükmün ara kararlar için uygulanmayacağı ifade edilmektedir. Genel bir ilke olarak sadece kesinleşmiş bir mahkeme kararının tenfizi mümkün olmakla birlikte son dönemde “geçici hukuki korumalar” bakımından farklı uygulamalarla karşılaşılmaktadır⁸⁴. Borçlunun yabancı bir ülkede bulunan mallarına ihtiyati haciz konulması suretiyle uyuşmazlığın esasına ait kararın icrasının güvence altına alınması ya da TBK'nin 76. maddesinde yer aldığı üzere ifanın geçici bir şekilde yerine getirilmesi kararları ile ekonomik durumu kötü olan zarar görenlerin acil ihtiyaçlarının karşılanması⁸⁵ Paris Sözleşmesi'nin bu hükmü karşısında uygulama bulamayacaktır. Bahsedilen durum, özellikle

⁸³ Exposé des Motifs, md. 58

⁸⁴ Konu ile ilgili uluslararası düzenlemeler hakkında bkz. **ÖZBEK HADİMOĞLU**, Nimet, Milletlerarası Usul Hukukunda Geçici Hukuki Koruma, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013, s. 48 vd.

⁸⁵ İfa amaçlı tedbir kararları (anticipatory measures) ihtiyati tedbir kararlarına benzemekle birlikte bu tür kararların geçici hukuki koruma kapsamına dâhil edilip edilmeyeceği hususu tartışmalıdır. Bkz. **HADİMOĞLU**, s. 34.

sorumluluk limitinin mali güvence limitinden yüksek belirlendiği ya da sınırsız sorumluluğun benimsendiği ülkelerde, sigorta ya da diğer mali güvencelerle teminat altına alınmış miktara ek olarak işletenin kalan malvarlıkları ile zarar görenleri tatmin etmeyi amaçlayan uygulamalar bakımından önem arz etmektedir. Paris Sözleşmesi rejimi ekseriyetle işletenin genel olarak tüm malvarlığının yani nükleer tesisinin bulunduğu ülke mahkemelerini yetkili kılmaktadır; fakat hadisenin, işletenin nükleer tesisinin bulunduğu ülkeden başka bir ülkede meydana gelmesi halinde yetkili olacak ülke mahkemelerinin, işletenin malvarlığı değerleri üzerinde alacakları ihtiyati haciz kararı ya da işletenin yabancı bir ülkede bulunan malvarlıkları bakımından verilecek ihtiyati haciz kararlarının icrası Paris Sözleşmesi'nin bu hükmü uyarınca mümkün görünmemektedir.

Aslolarak tedbir kararlarının dayanağını anayasal bir hak olan hukuki korunma hakkından alması sebebiyle, bu kararların hukuki korumayı sağlayacak ve bunu icra edecek olan mahkemeden alınmaması hukuk devleti ilkesini rencide edecek, bu kurumun varlık sebebi ve tedbirden beklenen hukuki menfaat anlayışı açısından çelişkili bir durum yaratacaktır⁸⁶. Bu sebeple tedbir kararları bakımından davanın esasına bakmakla yetkili olan mahkemenin dışında işletenin malvarlığının bulunduğu ülke mahkemelerinin de yetkisini kabul etmek gerekmektedir⁸⁷. Ya da uluslararası bir anlaşmayla oluşturulan, mağdurların korunmasını esas alan bu özel rejimle sınırlı olarak ülkelerin egemenlik haklarından vazgeçmesi ve yabancı mahkemelerin verdiği geçici hukuki koruma kararlarının ülkelerinde icrasına izin veren bir hükmü kabul etmesi gerekmektedir. Bahsedilen hususlar çerçevesinde Paris Sözleşmesi'nde gerekli usulî düzenlemenin yapılmasının önem arz ettiği değerlendirilmektedir.

d. Yargı Hakkı

Genel olarak milletlerarası yetki ve diğer usul düzenlemeleri ile milletlerarası usul hukukuna ilişkin hükümler içeren Paris Sözleşmesi'nin 13. maddesinde devletler hukukunun konusunu oluşturan “yargı hakkı”na

⁸⁶ **KIRLI AYDEMİR**, Deniz Defne, “Milletlerarası Usul Hukukunda İhtiyati Tedbirler - (Brüksel I Tüzüğü, UNIDROIT İlkeleri ve Türk Yargılama Hukuku Çerçevesinde)”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 256.

⁸⁷ Örneğin; milletlerarası ticarî uyuşmazlıklar açısından, milletlerarası yargılama hukukunun temel usul esaslarını tanımlayan ALI/UNIDROIT'in Milletlerarası Medenî Yargılama İlkeleri'nin 2.3. maddesinde, tedbir kararı alacak olan mahkemenin, davanın esası hakkında yetkili olmasının gerekmediği açık bir düzenleme ile somutlaşmıştır. Söz konusu madde, “Bir mahkeme, asıl dava ile ilgili yargılama için yetkili olmasa da mahkemenin bulunduğu devlette şahıs veya malvarlığı ile ilgili ihtiyati tedbir kararları verebilir.” biçiminde düzenlenmiştir.

ilişkin bir hükme de yer verilmiştir. Bu çerçevede 13. madde uyarınca âkit taraflar Sözleşme kapsamında başlatılacak yasal işlemlerle ilgili olarak yetkili mahkeme nezdinde yargı dokunulmazlığına (*yargı muafiyeti/bağışıklığı*) başvuramazlar. Kamu hizmetine tahsis edilmiş malvarlığı üzerinde yabancı mahkeme kararıyla cebri icraya başvurulması hususunda ise bu dokunulmazlığa istisna getirilmemiştir (Paris Sözleşmesi md. 13/(e)).

7. Tazminatın Tayininde Önem Arz Eden Bazı Hususlar

Paris Sözleşmesi; sorumluluğun türü ve sınırları, zararın kapsamı ve usul hukukuna ilişkin konularda detaylı hükümler ihtiva etmekle âkit taraflar açısından nükleer enerji alanında üçüncü kişilere karşı sorumluluk rejiminin genel çerçevesini çizmektedir. Diğer hususlarda ise bazı düzenlemelerin milli hukuk tarafından yapılması açıkça öngörülürken bazı hususlarda sessiz kalınarak milli hukukun uygulanmasına müsaade edilmiştir⁸⁸. Bu çerçevede yetkili mahkeme; öncelikle Paris Sözleşmesi'nde konuyla ilgili bir hüküm bulunup bulunmadığına bakacak, Sözleşme'de özel bir düzenleme bulunması halinde bu hükmü uygulayacak, Sözleşme'nin sessiz kaldığı ya da açıkça iç hukuka atıf yaptığı hallerde milli hukuk düzenlemelerini esas alacaktır⁸⁹.

Sözleşme'nin 11. maddesi uyarınca tazminatın türü, şekli, kapsamı ve tazminatın âdil şekilde taksimi Paris Sözleşmesi ile öngörülen bu sınırlar içinde millî hukukla tanzim edilecektir. Milli hukuka atıf yapılan bu durumda dahi Paris Sözleşmesi sınırları içerisinde kalmak gerekmektedir. Örneğin mahkeme tarafından tazminata bağlanan tüm faiz ve yargılama giderlerinin Sözleşme'nin amaçları doğrultusunda tazminat olarak değerlendirilmeyeceği ve işletenin sorumlu olduğu üst limite dâhil edilmeyeceği şeklindeki Paris Sözleşmesi hükmü tazminatın tayininde dikkat edilmesi gereken bir husustur. Buna karşılık olarak örneğin tazminattan

⁸⁸ Hemen belirtmek gerekir ki yürürlükteki Paris Sözleşmesi bakımından “milli hukuk” ya da “milli mevzuat” ibareleri *yargı yetkisine sahip olan mahkemelerin hukuku ya da ulusal mevzuatı anlamında olup Sözleşme kapsamında özel olarak ele alınmayan, esasa ve usule ilişkin tüm konular için geçerli olacaktır.* (Paris Sözleşmesi 14/(b)) 2004 Ek Protokolü ile değişik madde uyarınca kanunlar ihtilafına ilişkin kurallar buna dâhil edilmemiştir. İlgili değişiklik öncesinde dahi Paris Sözleşmesi'nin yargılama yetkisine sahip âkit tarafın milli hukukunun uygulanmasını kabul etmesi (lex fori) sebebiyle yabancı ülke hukukuna gönderme yapılamayacağı savunulmaktaydı. Bu sebeple 2004 Ek Protokolü ile Sözleşme'nin 14. maddesinde yapılan değişikliğin duruma ilişkin ihtilafları gidermeye yönelik olduğu söylenebilir. Bkz. **AYDOĞDU**, s. 268.

⁸⁹ **OGUZMAN**, Kemal / **ÖZ**, M. Turgut, Borçlar Hukuku – Genel Hükümler, Gözden Geçirilmiş Güncelleştirilmiş 12. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2016. s. 240.

indirim sebepleri konusunda Sözleşme’de herhangi bir hüküm bulunmadığından milli hukuk uygulamasını kabul etmek gerekmektedir.

Ayrıca Sözleşmenin 14. maddesi uyarınca, tazminatın tayini esnasında uygulanacak olan Paris Sözleşmesi hükümleri ve milli hukuk hiçbir milliyet, ikamet veya yerleşim yeri farkı gözetmeksizin tatbik edilecektir⁹⁰.

1990’lı yıllarda TAEK ve Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan bir önceki nükleer sorumluluk ile ilgili kanun tasarısında, tazminat ödenmelerinin kurulacak bir komisyon tarafından oluşturulan ödeme planı çerçevesinde yapılması öngörülmektedir⁹¹. Ortaya çıkan zararın sigorta veya mali güvence miktarını aşacağına anlaşılması ya da hâlihazırda aşması durumunda böyle bir komisyonun tazminat iddialarına öncelikle bakmaya yetkili olmasının, eldeki sınırlı paranın adil ve hızlı bir şekilde zarar görenlere dağıtılması bakımından yerinde bir uygulama olacağı değerlendirilmektedir⁹². Sigorta bedelinin, zararları oranında mağdurlar arasında paylaştırılması neticesinde mağdurların zararlarının tamamen tazmini mümkün olmamakta; fakat mevcut sistem açısından adil bir paylaşım yapılmış olmaktadır. Adil bir hukuk düzeninde, mağdurların ödeme planı çerçevesinde tazmin edilemeyen zararları ve sonradan ortaya çıkacak zararlar için devletin gerekli tedbirleri alması ve bu sorumluluğu üstlenmesi beklenmektedir. Unutulmamalıdır ki nükleer enerji kullanımına müsaade eden devletlerdir. Nükleer tesisi lisanslayan ve denetleyen; ve böylece nükleer güvenlikten nihai olarak sorumlu olan kişinin ortaya çıkan felaket düzeyindeki zararlardan hakkaniyet gereği sorumlu olması gerekmektedir⁹³.

8. Paris ve Viyana Sözleşmelerinin Uygulanmasına İlişkin Ortak Protokol

a. Genel Olarak

Nükleer enerji alanında sorumluluk rejimleri temel olarak aynı prensipleri ihtiva eden iki farklı uluslararası anlaşma çerçevesinde

⁹⁰ Exposé des Motifs, md. 60; SCHWARTZ, “International Nuclear...” agm., s. 43.

⁹¹ KOCAOĞLU, s. 58.

⁹² İcra edeceği işin bir yargılama faaliyeti olup olmadığı ve hukuki niteliği bakımından mahkeme sayılıp sayılmayacağı hususları bakımından komisyonun niteliği şu an için kesinlik kazanmamış olsa da Anayasa’nın 141. maddesinin “davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması” ilkesi çerçevesinde söz konusu komisyonun zorunlu bir alternatif uyuşmazlık çözüm yolu olarak düzenlenmesi gerektiği değerlendirilmektedir. Bu bakımdan komisyonun görevi; zarar gören unsurların tespiti, toplam zararın hesaplanması ve mahkemeye gitmeksizin mağdurlar ile işletenin uzlaştırılmasıyla sınırlı olmalıdır.

⁹³ DE LA FAYETTE, Louise, “Towards a New Regime of State Responsibility for Nuclear Activities”, Nuclear Law Bulletin, OECD - NEA, No:50, 1992, s. 18.

şekillenmiştir. Bunlar “Nükleer Enerji Alanında Üçüncü Şahıslara Karşı Hukuki Sorumluluğa İlişkin Paris Sözleşmesi” ve “Nükleer Zararlar Hakkında Hukuki Sorumluluğa İlişkin Viyana Sözleşmesi” rejimleridir⁹⁴.

Paris ve Viyana Sözleşmeleri 80’lerin sonuna kadar nükleer enerji alanında hukuki sorumluluğu düzenleyen birbirinden bağımsız iki sözleşme olarak uygulanmaya devam edilmiştir. Mağdurlara daha fazla alanda koruma sağlanması ihtiyacı ve büyüyen nükleer madde taşımacılığı sektörü göz önüne alınarak coğrafi kapsamın genişletilmesi gerekliliği sebebiyle bu iki sözleşmenin birleştirilmesi ya da aralarında bağlantı kurulması çabaları 70’lerde ve 80’lerin başlarına kadar sürmüştür. Bu çerçevede 1986 yılında meydana gelen Çernobil Kazası’nın Ortak Protokol’ün hayata geçirilmesinde en etkili faktör olduğunu söylenebilir. Zira o zamana dek devam eden girişimler Çernobil Kazası’na müteakip sonuçlandırılmış ve 1988 yılında Ortak Protokol imzalanmıştır⁹⁵.

Giriş hükümlerinde Sözleşme’nin temel amacı açık bir şekilde ifade edilmektedir. Ortak Protokol, her iki Sözleşme’nin kapsamında ortaya konulan nükleer zararlar ilgili hukuki sorumluluk hakkındaki özel rejimin yararlarını karşılıklı olarak genişleterek Viyana Sözleşmesi ile Paris Sözleşmesi arasında bir bağ kurmayı ve bir nükleer kazada her iki Sözleşme’nin eş zamanlı olarak uygulanmasından kaynaklanacak ihtilafları ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır.

Ortak Protokol’ün ilk amacı uyarınca iki Sözleşme’nin de esasa ilişkin hükümlerinin uygulanması mümkün kılınarak Sözleşmeler arası ayırım ortadan kaldırılmıştır. Ortak Protokol’ün uygulanmadığı durumda; Ortak Protokol’e taraf olmayan Paris Sözleşmesi âkit tarafları Viyana Sözleşmesi uyarınca, Viyana Sözleşmesi âkit tarafları da Paris Sözleşmesi uyarınca âkit taraf olmayan ülke konumundadır. Ortak Protokol’ün uygulandığı durumda ise; Ortak Protokole de taraf olan iki Sözleşme’nin tarafları, kendi tarafı oldukları Sözleşmelerin uygulanması bakımından âkit taraf muamelesi görecektir⁹⁶ (Ortak Protokol II ve IV). Önemle belirtmek gerekir ki Ortak

⁹⁴ AYDOĞDU, s. 170; KORKUSUZ, s. 55.

⁹⁵ BUSEKIST, Otto von, “A Bridge Between Two Convention on Civil Liability For Nuclear Damage: the Joint Protocol Relating to the Application of the Vienna Convention and Paris Convention”, International Nuclear Law in the Post-Chernobyl Period, OECD - IAEA, 2006, s. 131; SCHWARTZ, “International Nuclear...” agm., s. 44.

⁹⁶ **Madde II**

Bu Protokolün amaçları doğrultusunda;

a) Viyana Sözleşmesine Taraf olan bir ülkede bulunan bir nükleer tesis işleteni, Paris Sözleşmesi ve işbu Protokolün ikisine birden Taraf olan ülkede meydana gelen nükleer zarardan, Viyana Sözleşmesine göre sorumludur;

Protokole taraf olmakla diğer Sözleşme'ye taraf olunmamaktadır. Bahse konu bağ, Sözleşmelerin esasa ilişkin hükümlerinin karşılıklı olarak aynı minvalde uygulanmasına ilişkindir. Ortak Protokol'ün ikinci amacı çerçevesinde ise bir nükleer hadiseye her iki Sözleşme'nin de eş zamanlı olarak uygulanmasını mümkün kılan hükümler bertaraf edilmekte ve ilgili çatışma kuralları çerçevesinde Sözleşmelerden sadece birinin uygulanmasına imkân sağlanmaktadır⁹⁷.

Bu açıklamalarla birlikte Ortak Protokolün uygulama bulduğu bir somut olayda hangi işletenin sorumlu olacağı, hangi ülke mahkemesinin yetkili olacağı, hangi Sözleşme'nin ve hangi ülke hukukunun olaya uygulanacağı, Sözleşmeler'de farklı limitler uyarınca öngörülen sorumluluk miktarları bakımından ne gibi durumlarla karşılaşılacağı soruları akla gelmektedir. Ortak Protokol'ün bahse konu iki Sözleşme'nin uygulanmasında nasıl bir etki yarattığı, ortaya çıkan ihtilafların Protokol'ün amaçları çerçevesinde nasıl çözüme kavuşturulduğu bu sorulara verilen cevaplarla daha net bir biçimde anlaşılacaktır.

b. Sorumlu İşletenin Tespiti

Nükleer tesiste meydana gelen nükleer hadiselerden dolayı ilgili tesis işletenin sorumlu olması hem Paris hem de Viyana Sözleşmesi'nde genel kural olarak yer almaktadır. Nakliye esnasındaki sorumluluk da yine söz

-
- b) Paris Sözleşmesine Taraf olan bir ülkede bulunan bir nükleer tesis işleteni, Viyana Sözleşmesi ve işbu Protokolün ikisine birden Taraf olan ülkede meydana gelen nükleer zarardan, Paris Sözleşmesi'ne göre sorumludur.

Madde IV

1. Viyana Sözleşmesinin I'den XV'e kadar olan maddeleri, Paris Sözleşmesine taraf olan işbu Protokolün Akit Tarafları ile ilgili olarak, aynen Viyana Sözleşmesinin tarafları arasında uygulandığı şekilde uygulanacaktır.
2. Paris Sözleşmesinin I'den 14'e kadar olan maddeleri, Viyana Sözleşmesine taraf olan işbu Protokolün Akit Tarafları ile ilgili olarak, aynen Paris Sözleşmesi tarafları arasında uygulandığı şekilde uygulanacaktır.

⁹⁷ **Madde III**

1. Viyana Sözleşmesi veya Paris Sözleşmesinden herhangi birisi, bir nükleer kazaya diğerini hariç bırakacak şekilde uygulanır.
2. Bir nükleer tesiste nükleer bir kaza meydana gelmesi halinde uygulanacak Sözleşme, nükleer tesisin topraklarında bulunduğu Devletin taraf olduğu Sözleşmedir.
3. Bir nükleer tesisin dışında ve nükleer maddenin taşınması sırasında meydana gelen bir nükleer kazada uygulanacak Sözleşme, işletenin, ya Viyana Sözleşmesinin II. maddesinin (b) ve (c) fıkrası ya da Paris Sözleşmesinin 4. maddesinin (a) ve (b) fıkralarına göre sorumlu olacağı nükleer tesisin topraklarında bulunduğu Devletin taraf olduğu Sözleşmedir; Detaylı bilgi için bkz. "The 1988 Joint Protocol Relating to the Application of the Vienna Convention and the Paris Convention — Explanatory Text", IAEA International Law Series, No: 5, s. 14.

konusu iki Sözleşme’de aynı yönde düzenlenmiştir. Sorumluluğun işletenler arası bir sözleşme ile üstlenilmediği hallerde, diğer işletenin nakliye konu nükleer maddeleri teslim almasına kadar sorumluluk gönderen işletene aittir. Bu genel kural iki Sözleşme’de de kendi içerisindeki âkit taraflar arasında uygulama bulacaktır. Gönderen işletenin, âkit taraf olmayan bir ülkeye gönderilen nükleer maddelere ilişkin sorumluluğu, söz konusu maddelerin nakliye aracından indirilmesine kadardır. Ters bakımdan ise âkit taraf olmayan bir ülkeden gelecek nükleer maddelerle ilgili sorumluluk, söz konusu maddelerin nakliye aracına yüklenmesi ile âkit taraf olan alıcı işletene geçmektedir. Ortak Protokolün uygulama bulmadığı bir durumda hem Paris hem de Viyana Sözleşmesi bakımından diğer sözleşme tarafı ülkeler âkit olmayan ülke kabul edildiği için, nükleer maddelerin taşınması esnasında ve taşımanın her aşamasında iki işletenin de sorumluluğu gündeme gelmektedir. Ortak Protokol’ün uygulama bulduğu durumda ise Protokol’ün IV. maddesi ile farklı Sözleşme’ye taraf ülkelerin işletenleri aynı Sözleşme’ye taraf ülke işleteni olarak muamele görmektedir. Bu çerçevede sorumluluk, nakliye aracına yükleme anı göz önüne alınmaksızın, işletenler arasındaki teslim anı esas alınarak belirlenecektir⁹⁸.

c. Milletlerarası Yetkinin Tespiti

Her iki Sözleşme’de de yetkili mahkeme nükleer hadisenin meydana geldiği âkit taraf ülke mahkemeleri olarak belirlenmiştir. Elbette ilgili ülkenin egemenliği altında bulunan deniz alanları ve bildirim yapılmış olması halinde münhasır ekonomik bölgesi de her iki Sözleşme tarafından (*Paris Sözleşmesi açısından münhasır ekonomik bölge, 2004 Ek Protokolü’nün yürürlüğe girmesi ile tanınacaktır.*) coğrafi kapsam içerisinde muamele görmektedir. Sonuç olarak, nükleer tesislerde meydana gelen nükleer hadiseler bakımından milletlerarası yetkinin belirlenmesi hususunda özel bir uygulama olmayacaktır; ancak iki farklı Sözleşmeye taraf ülke işletenleri arasında gerçekleşen nakliye faaliyeti esnasında meydana gelen nükleer hadiseler bakımından milletlerarası yetkinin tespiti Ortak Protokol hükümlerinin yorumlanması ile bulunacaktır. Zira iki farklı Sözleşmeye taraf ülke işletenleri arasında gerçekleşen nakliye esnasında, âkit taraf olmayan bir ülkede ya da açık denizlerde meydana gelen nükleer hadiseler bakımından iki Sözleşme de kendisine taraf olan ülkenin işleteninin nükleer tesise sahip olduğu ülke mahkemelerini yetkili kılmaktadır. Ortak Protokol’ün IV. maddesinin “iki Sözleşme’nin karşılıklı olarak taraflar arasında uygulandığı gibi uygulanması” hükmü ile milletlerarası yetki, hadisenin meydana geldiği ülke mahkemelerine ait olmaktadır⁹⁹.

⁹⁸ “The 1988 Joint Protocol ... — Explanatory Text”, s. 21.

⁹⁹ “The 1988 Joint Protocol ... — Explanatory Text”, s. 22 vd.

ç. Uygulanacak Sözleşme ve Hukukun Tespiti

Nükleer hadisenin meydana geldiği ve işletenin nükleer tesisinin bulunduğu ülkenin aynı olduğu durumda Ortak Protokol'ün III/2 hükmü uyarınca tesisin topraklarında bulunduğu Devletin taraf olduğu Sözleşme uygulama bulacaktır. Nakliye esnasında meydana gelen nükleer hadiselerde ise Ortak Protokol'ün III/3 hükmü uyarınca sorumlu işletenin tespiti önem kazanmaktadır. Zira uygulanacak Sözleşme, sorumlu işletenin nükleer tesisin bulunduğu ülkenin taraf olduğu Sözleşmedir (Ortak Protokol md. III/3).

İşletenin nükleer tesisinin bulunduğu ülkenin (*A ülkesi*) Paris Sözleşmesi'ne ve Ortak Protokol'e taraf, hadisenin meydana geldiği ülkenin (*B ülkesi*) ise Viyana Sözleşmesi'ne ve Ortak Protokol'e taraf olduğu ve nükleer maddelerin halen gönderen işletenin hakimiyeti altında olduğu varsayımıyla önceki başlıklar da hesaba katılarak kümülatif bir değerlendirme yapılırsa; B ülkesi mahkemeleri milletlerarası yetkiye sahip olacak ve söz konusu mahkeme Ortak Protokol'ün III/3 hükmü uyarınca (*örneğinizde gönderen işleten sorumlu olduğu için*) A ülkesinin taraf olduğu sözleşmeyi yani Paris Sözleşmesi'ni uygulayacaktır. Bu çerçevede yetkili ülke mahkemesi *lex fori*'yi değil yabancı ülke hukukunu uygulayacaktır; ancak bu uygulama daha çok işletenin sorumlu olduğu miktar bakımından uygulama bulacaktır. Her iki Sözleşme de sorumluluk miktarı konusunda belli limitler getirmiş olmasına rağmen işletenin kesin olarak sorumlu olacağı miktar işletenin tesisinin bulunduğu ülkenin milli hukuku tarafından belirlenmektedir. Ayrıca Paris Sözleşmesi'nin 11, Viyana Sözleşmesi'nin VIII. maddesi uyarınca tazminatın türü, şekli, kapsamı ve tazminatın âdil şekilde taksimi yetkili mahkemenin tabi olduğu milli mevzuat uyarınca belirlenecektir¹⁰⁰.

d. Sözleşmelerde Sorumluluk Limitlerinin Farklı Olmasının Neden Olduğu Uygulamalar

Bir önceki başlıkta belirtildiği gibi sorumlu olunan miktar, işletenin tesisinin bulunduğu âkit taraf ülkenin milli hukuku uyarınca belirlenmektedir. Nükleer hadisenin meydana geldiği ve işletenin nükleer tesisinin bulunduğu ülkenin aynı olduğu durumda da farklı olduğu durumda da sonuç değişmemektedir. Ortak Protokolün III. maddesinin “tek bir Sözleşme'nin uygulanması” hükmü ve yine IV. maddesinin “iki

¹⁰⁰ BUSEKİST, s. 138; “*The 1988 Joint Protocol...— Explanatory Text*”, s. 28 vd.; GÜNEYSU, Gülin, “Nükleer Reaktörlerin Yol Açtığı Zararlardan Doğan Kanunlar İhtilafı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989, s. 96.

Sözleşme'nin karşılıklı olarak taraflar arasında uygulandığı gibi uygulanması" hükmü bizi bu sonuca ulaştırmaktadır. Paris Sözleşmesi'nin 7., Viyana Sözleşmesi'nin IV. maddesi işletenin sorumlu olduğu miktarı belirleme yetkisini işletenin tesisinin bulunduğu ülkeye vermektedir. Paris Sözleşmesi'nin 10., Viyana Sözleşmesi'nin VII. maddesi de sigorta ve mali güvenceler bakımından yine aynı uygulamayı öngörmektedir. Bu çerçevede yürürlükteki Viyana Sözleşmesi sorumluluk limitini asgari 300 milyon SDR belirlerken 2004 Ek Protokolü ile Değişik Paris Sözleşmesi¹⁰¹ bu asgari limiti 700 milyon Euro olarak belirlemiştir. Ayrıca her iki Sözleşme de gerekli sigorta ya da mali teminatların edinilmesi hususu göz önünde bulundurulmak kaydıyla taraf ülkelere işletenin sorumluluğunu daha yüksek bir limit olarak belirleme imkânı getirmektedir. Bu açıklamalar ışığında denilebilir ki; Paris Sözleşmesi ülkesinde (*A ülkesi*) meydana gelen bir nükleer hadiseden zarar gören Viyana Sözleşmesi ülkesinde (*B ülkesi*) yaşayanlar, A ülkesinin milli hukuku tarafından belirlenmiş sorumluluk miktarı uyarınca tazminat talep edebilecekken, tam tersi durumda A ülkesinde yaşayanlar B ülkesinin milli hukuku tarafından belirlenmiş sorumluluk miktarı uyarınca tazminat talep edebileceklerdir. İşletenin sorumluluğu A ülkesinde 1 milyar Euro, B ülkesinde ise 500 milyon SDR (*ortalama 635 milyon Euro*) olarak belirlenmiş olsun. Yukarıdaki örnek üzerinden devam edilirse; A ülkesinde meydana gelen bir hadiseden zarar gören B ülkesinde yaşayanlar, A ülkesi mağdurları ile birlikte toplamda 1 milyar Euro'luk bir korumaya sahipken; B ülkesinde meydana gelen bir hadiseden kaynaklı zarar gören A ülkesinde yaşayanlar, B ülkesi mağdurları ile birlikte toplamda 500 milyon SDR'lik bir korumaya sahiptirler. Bu çerçevede iki Sözleşme'de farklı limitler belirlenmiş olması müteakibiyyet konusunu gündeme getirmektedir¹⁰².

Yürürlükteki Viyana Sözleşmesi'nin VIII/2 fıkrası tazminat miktarında meydana gelebilecek dengesizlikleri kısmen gidermeye yönelik bir hüküm öngörmektedir. İlgili hüküm uyarınca ilk basamak olan 150 milyon SDR'lik sorumluluk miktarının aşılması halinde (*ya da aşılma ihtimalinde*) ilgili tesisin bulunduğu Viyana Sözleşmesi'ne taraf ülke, kaza anında tazminat miktarı açısından karşılıklı eşit yarar sağlamayan diğer ülkelerde meydana gelen zararlar sebebiyle yöneltilen tazminat iddiaları bakımından milli hukukunda 150 milyon SDR'nin üzerinde belirlenen ilk basamak hükümleri bakımından Sözleşme'den farklı hükümler uygulayabilecektir. Bu uygulama,

¹⁰¹ Her ne kadar halen yürürlükte olmasa da 2004 Ek Protokolü'nün yakın zamanda yürürlüğe gireceği öngörülmesi sebebiyle karşılaştırma verilen miktarlar uyarınca yapılmıştır.

¹⁰² "The 1988 Joint Protocol...— Explanatory Text", s. 24 vd.;

aynı maddenin ilk fıkrasında belirtilen “ayrımcılık yasağı” ile çelişiyor gibi gözükse de aslında tazminat miktarı açısından meydana gelebilecek dengesizlikleri gidermeye yönelik Sözleşme’nin miktar ile ilgili hükümlerine istisna sağlayan bir uygulamadır¹⁰³.

Viyana Sözleşmesi’nin VIII/2 hükmü, Sözleşme’ye taraf olan ya da olmayan tüm ülkelere uygulanabilirken aynı minvalde anlaşılabilir 2004 Ek Protokolü ile değişik Paris Sözleşmesi’nin 7 (g) hükmü sadece herhangi bir Sözleşme’ye taraf olmayan “âkit taraf olmayan ülkelere” uygulanabilecektir. Bu açıdan Viyana Sözleşmesi’nin VIII/2 hükmü Paris Sözleşmesi’ne ve Ortak Protokol’e taraf bir ülkeye uygulanabilirken, aynı hal ve şartlarda Paris Sözleşmesi’nin 7 (g) hükmü bir Viyana Sözleşmesi tarafı ülkeye uygulanamamaktadır. Zira 7 (g) fıkrasının atıf yaptığı 2 (a) – (iv) hükmü, Viyana Sözleşmesi ve Ortak Protokol’e taraf ülkelerden başka diğer ülkeleri tanımlamaktadır. Viyana Sözleşmesi’ne 1997 Ek Protokolü ile eklenen VIII/2 hükmü, Paris Sözleşmesi’nin 2004 Ek Protokolü ile Sözleşme’nin 15. maddesine getirilen ek fıkra ile ilham kaynağı olmuştur denilebilir¹⁰⁴. İlgili hüküm şöyledir: “Nükleer zarar durumunda ödenecek olan tazminat tutarının madde 7(a)da belirtilen 700 milyon Euro’dan fazla olduğu hallerde, biçimi ne olursa olsun, bu Sözleşmenin hükümlerinden inhiraf eden koşullar çerçevesinde herhangi bir tedbir uygulanabilir.” Bu hüküm ile bir Paris Sözleşmesi âkit tarafı, 700 milyon Euro’yu aşan miktar uyarınca gerekli tedbirleri almaya yetkilidir. Bu hükmün somut uygulaması “sorumluluğun miktar açısından sınırlandırılması” başlığında da değinildiği üzere Finlandiya’nın Nükleer Sorumluluk Kanunu’nda görülmektedir¹⁰⁵.

ARA DEĞERLENDİRME

Nükleer enerji alanında hukuki sorumluluk hakkında bir kanun oluşturulması çalışmaları uzun yıllardır devam etmektedir. Bu çerçevede TAEK bünyesinde oluşturulan ve başkanlığını Prof. Dr. Kemal Oğuzman’ın yaptığı bir komisyon tarafından “Nükleer Enerji Alanında Hukuki Sorumluluk Kanunu Öntasarısı” adıyla bir kanun tasarısı taslağı hazırlanmıştır¹⁰⁶. Ekim 1986’da tamamlanan tasarı taslağı o dönem nükleer santral kurma çabalarının olumlu sonuçlanmaması sebebiyle rafa

¹⁰³ Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz. The 1997 Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damages and the 1997 Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damages – Explanatory Texts, IAEA International Law Series, No: 3, s. 52.

¹⁰⁴ “The 1988 Joint Protocol...— Explanatory Text”, s. 26.

¹⁰⁵ Resmi olmayan Kanun metni madde 18 için bkz. <http://plus.edilex.fi/content/stuklex/en/pdf/20050493e.pdf>

¹⁰⁶ OĞUZMAN/ÖZ, s. 240.

kaldırılmıştır. Bu zamana kadar nükleer enerji ile ilgili çıkarılan kanunlarda ve Türkiye’de gerçekleştirilmesi planlanan nükleer santral projeleri ile ilgili uluslararası anlaşmalarda konuyla ilgili olarak Paris Sözleşmesi’ne atıf yapılmakla yetinilmiştir. Son dönemde ise uluslararası anlaşmalarla nükleer santral projelerinin somutlaşması neticesinde konuyla ilgili taslak kanun çalışmaları yeniden gündeme gelmiştir.

Maddi hukuk sözleşmesi (*uniform law convention*) niteliği itibarıyla Paris Sözleşmesi, nükleer enerji alanında üçüncü kişilere karşı hukuki sorumluluk hususunda, adına bütün olarak “rejim” denilebilecek derecede kapsamlı bir içeriğe sahiptir. Söz konusu kapsamlı içerik, Türk hukuku bakımından özellik arz eden hususlarla birlikte yukarıda incelenmiş ve Paris Sözleşmesi’nin tekrarı niteliğinde olacak geniş bir kanuni düzenlemeye ihtiyaç olmadığı görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 90. maddesinin beşinci fıkrası uyarınca, Türkiye Cumhuriyeti tarafından onaylanan Paris Sözleşmesi ve Ortak Protokol’ün iç hukukta kanun hükmünde olması sebebiyle bir “kanun” olarak uygulanma kabiliyeti bulunduğu da göz önüne alınarak taslak kanun çalışmalarının kapsamının sadece Sözleşme’de düzenlenmeyen ya da düzenlenmesi taraf devletlerin iç hukukuna bırakılan hususlarla sınırlandırılmasının yeterli olduğu değerlendirilmektedir. Almanya, tamamen yeni bir milli mevzuat oluşturmak yerine Paris Sözleşmesi hükümlerini doğrudan kabul edip iç hukukta etkin kılmış ve bu yöntem uyarınca Paris Sözleşmesi’ne en fazla uyum sağlayan ülke olmakla övünmektedir¹⁰⁷. Gerçekten de bu yöntemin uygulanmayıp kapsamlı bir sorumluluk kanunu oluşturulması halinde söz konusu kanundaki Sözleşme hükümlerinin tekrarı olan maddelerin Sözleşme’deki manayı karşılamaması ya da Sözleşme’nin tüm hükümlerinin ilgili taslağa derç edilememesi gibi problemler ortaya çıkabilecektir. Önerilen yöntem uyarınca sehven Paris Sözleşmesi’ne aykırılık oluşturan hükümler ihdas edilmesi olasılığı da düşmektedir. Örneğin nükleer enerji alanında hukuki sorumluluğa ilişkin hazırlanan bir önceki kanun tasarısı taslağında nükleer tesisin sahibi ile işletenin farklı kişiler olması halinde bunların ortaya çıkan nükleer zararlardan müteselsilen sorumlu sayılacakları yönünde Paris Sözleşmesi’ne açıkça aykırılık taşıyan bir hüküm bulunmaktadır¹⁰⁸.

¹⁰⁷ RAETZKE, Christian, “Nuclear third party liability in Germany”, Nuclear Law Bulletin, OECD - NEA, No: 97, 2016, s.9.

¹⁰⁸ KOCAOĞLU, s. 57; Yine Nükleer Zararların Ek Tazmini Sözleşmesi’ne taraf olan Hindistan’ın Nükleer Zararlara Dair Sivil Sorumluluk Kanunu’nda rücu hakkını uluslararası temel prensiplere aykırı olarak daha geniş bir biçimde düzenlemesi uluslararası arenada tartışmalara sebep olmuştur.

III. DİĞER ULUSLARARASI DÜZENLEMELER

1. Brüksel Ek Sözleşmesi

“Brüksel Ek Sözleşmesi” olarak adlandırılan “29 Temmuz 1960 tarihli Paris Sözleşmesine Ek Sözleşme”, nükleer hadise durumunda meydana gelen zararların tazmini için Paris Sözleşmesi’ne ek fon sağlamak amacıyla düzenlenmiştir. Sadece Paris Sözleşmesi taraflarına açık olan Brüksel Ek Sözleşmesi’nin tarafları Almanya, Belçika, Danimarka, İspanya, Fransa, İtalya, Norveç, Hollanda, İngiltere, İsveç, Finlandiya ve Slovenya’dır¹⁰⁹.

Yukarıda bahsedildiği üzere Paris Sözleşmesi kapsamında işletenin asgari sorumluluğu 5 milyon SDR olarak düzenlenmiştir. Brüksel Sözleşmesi işte bu asgari limiti ek fonlarla toplamda asgari 300 milyon SDR’ye yükseltmeyi amaçlamaktadır. İlk basamak olarak âkit ülkeler tarafından asgari 5 milyon SDR’lik bir sorumluluk limiti belirlenmektedir.¹¹⁰ İkinci basamak olarak ise ilk basamak sorumluluk limitinin üzerine 175 SDR’lik bir ulusal kamu fonu oluşturulacaktır. Üçüncü basamak olarak da tüm âkit taraflar ortaklaşa 125 milyon SDR’lik bir uluslararası kamu fonu oluşturacaklardır (Brüksel Ek Sözleşmesi md. 3). Oluşturulacak uluslararası kamu fonuna âkit tarafların yapacağı katkı payı ise âkit ülkelerin gayri safi milli hâsıla oranları (%50) ve termal güç oranları (%50) temel alınarak hesaplanacaktır (Brüksel Ek Sözleşmesi md. 12).

Paris Sözleşmesi’nin 2004 Ek Protokolü ile Brüksel Ek Sözleşmesi de tadil edilmiş ve yukarıdaki limitler arttırılmıştır. Bu çerçevede asgari 5 milyon SDR’lik birinci basamak limiti asgari 700 milyon Euro, 175 milyon SDR’lik ikinci basamak 500 milyon Euro, 125 milyon SDR’lik üçüncü basamak ise 300 milyon Euro’ya yükseltilmiştir. 2004 Ek Protokolü ile Brüksel Ek Sözleşmesi’nin asgari 300 milyon SDR’lik toplam tazminat stoku 1.5 milyar Euro’ya yükseltilmiştir.¹¹¹ Aynı zamanda âkit tarafların oluşturulacak uluslararası kamu fonuna yapacakları katkının hesaplama metodu da değiştirilmiş, kirleten öder prensibi çerçevesinde hesaplamada %65 termal güç kapasitesi, %35 gayri safi yurtiçi hâsıla oranı¹¹² temel alınmıştır¹¹³.

¹⁰⁹ Avusturya ve Lüksemburg 1963 tarihli Brüksel Sözleşmesini ve hatta Sözleşmenin 64 ve 82 Ek Protokollerini de imzalamalarına rağmen bunları onaylamamışlardır. Yine imzacı ülkelerden olan İsviçre ise 1963 tarihli Sözleşme metnini, 64, 82 ve 2004 Ek Protokollerini imzalamış hâlihazırda bunları onaylamış ve ilgili makama onay belgelerini tevdi etmiştir. Bu onay belgeleri 2004 Ek Protokolü ile birlikte yürürlüğe girecektir. Bkz. <https://www.oecd-nea.org/law/brussels-convention-ratification.html> (s.e.t.: 01.05.2017).

¹¹⁰ İşletenin ilk basamak sorumluluğu elbette çok daha fazla bir miktar olarak belirlenebilir.

¹¹¹ SCHWARTZ, “Liability and Compensation ...” agm., s. 322.

¹¹² Dikkat etmek gerekir ki hesaplama metodunda temel alınan “gayri safi milli hâsıla oranı”(GSMH) 2004 Ek Protokolü ile “gayri safi yurtiçi hâsıla oranı”(GSYİH) olarak

2. Nükleer Zararlar Hakkında Hukuki Sorumluluğa İlişkin Viyana Sözleşmesi

“Nükleer Zararlar Hakkında Hukuki Sorumluluğa İlişkin 21 Mayıs 1963 tarihli Viyana Sözleşmesi” 19 Kasım 1977’de yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin tarafları genellikle doğu bloku ülkeleridir¹¹⁴. 1997 yılında değişikliğe uğrayan Sözleşme’nin¹¹⁵ son hali 4 Ekim 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir¹¹⁶.

Viyana Sözleşmesi, bazı hususlarda farklılıklar gösterse de genel prensipler açısından Paris Sözleşmesi ile temelde aynı hükümleri içermektedir¹¹⁷. Örneğin; iki Sözleşme de sorumluluğa alt limit getirmiş, üst limit belirlememiştir. Paris Sözleşmesi (2004 Ek Protokolü) uyarınca 700 milyon Euro olan alt limit, Viyana Sözleşmesi’nde 300 milyon SDR olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede ilk basamak olarak 150 milyon SDR doğrudan işletenin sorumluluk miktarı iken ikinci basamak olarak 150 milyon SDR’lik kamu fonu oluşturulması öngörülmüştür (Viyana Sözleşmesi md. V). İki Sözleşme de sorumluluğu zaman açısından sınırlamaktadır. Viyana Sözleşmesi’nde, Paris Sözleşmesi’ne (2004 Ek Protokolü) paralel olarak kısa süre 3 yıl, uzun süre ise can kaybı ve kişisel yaralanmalar bakımından 30 yıl, diğer nükleer zararlar açısından 10 yıldır (Viyana Sözleşmesi md. VI). Paris Sözleşmesi’nden farklı olarak ise sorumluluk limiti uyarınca mevcut miktarın yetmemesi durumunda can kaybı ve kişisel yaralanmalar bakımından öncelik hakkı getirilmesine ilişkin bir düzenleme yapılmıştır¹¹⁸ (Viyana Sözleşmesi md. VIII).

Zaman içerisinde revizyonlarla farklılaşan bu iki sözleşme, Paris Sözleşmesi’nin 2004 Ek Protokolü’nün yürürlüğe girmesi ile kapsam bakımından yine büyük ölçüde örtüşür hale gelecektir.

değiştirilmiştir. Birlik içi dolaşım hesabının gün geçtikçe zorlaşması sebebiyle Avrupa Birliği ülkeleri açısından konuyla ilgili daha güvenilir bir hesaplama aracı olarak GSYİH oranının dikkate alınması kararlaştırılmıştır.

¹¹³ DESART, s. 28

¹¹⁴ AYDOĞDU, s. 176.

¹¹⁵ Viyana Sözleşmesi metni için bkz.

https://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/protamend_annex.html (s.e.t.20.05.2017).

¹¹⁶ DESART, s. 31.

¹¹⁷ CARROLL, s. 76.

¹¹⁸ Detaylı bilgi için bkz. *The 1997 Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damages and the 1997 Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damages – Explanatory Texts*, IAEA International Law Series, No: 3.

3. Nükleer Zararların Ek Tazmini Sözleşmesi

Nükleer Zararların Ek Tazmini Sözleşmesi,¹¹⁹ (kısaca ETS) global bir rejim oluşturmak üzere Viyana Sözleşmesi'ne Ek Protokol olarak düzenlenmiştir. 12 Eylül 1997'de imzalanan Sözleşme Japonya'nın da kabulü ile 15 Nisan 2015'te yürürlüğe girmiştir¹²⁰. Haziran 2017 tarihi itibarıyla ETS'ye taraf ülkeler Arjantin, Kanada, Gana, Hindistan, Japonya, Karadağ, Fas, Romanya, Birleşik Arap Emirlikleri ve Amerika Birleşik Devletleri'dir¹²¹.

Viyana Sözleşmesi'ne ek olarak düzenlenmiş olsa da ETS, Viyana ya da Paris Sözleşmeleri'nden birine taraf olan ya da herhangi bir nükleer tazmin sözleşmesine taraf olmayan tüm ülkelere açıktır (*ETS'nin free-standing özelliği*). Bu özelliği itibarıyla ETS global rejime doğru giden yolda önemli bir adım olarak görülmektedir¹²². Zira Paris ve Viyana Sözleşmeleri sadece bölgesel bir alanla sınırlı kalmış ve dünya üzerindeki en büyük kurulu güce sahip (*Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Çin gibi*) ülkeleri içerisine dâhil edememiştir.

Nükleer enerji alanında üçüncü kişilere karşı sorumluluk rejiminin uluslararası kabul görmüş temel prensiplerine ETS kapsamında da yer verilmiştir. Paris ya da Viyana Sözleşmeleri'nden birine taraf olmayan bir ülkenin ETS'ye taraf olabilmesi için Sözleşme'nin Eki'nde yer alan kuralları iç hukukunda kabul etmesi gerekmektedir¹²³. Sözleşme'nin Eki'nde yer alan

¹¹⁹ “The Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damage”, İngilizce metinlerde kısaca “CSC”.

¹²⁰ ETS, toplamda en az 400.000 ünitelik nükleer kapasiteye sahip 5 ülkenin ETS'yi onaylamasını müteakip 90 gün sonra yürürlüğe girer. (ETS md. XX) Sözleşme'nin “Katkı Paylarının Hesaplanması” başlıklı IV. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca 1 ünite 1 MW'lık termel gücü ifade etmektedir.

¹²¹ Sözleşme'ye üyelik durumu ile ilgili tablo için bkz. <https://www.oecd-neo.org/law/brussels-convention-ratification.html>

¹²² McRAE, Ben, “The Compensation Convention: Path to a Global Regime for Dealing with Legal Liability and Compensation for Nuclear Damage”, Nuclear Law Bulletin, OECD - NEA, No:61, 1998, s. 25 vd..

¹²³ ETS'nin Ekinin 2. maddesi “Ek”te yer alan temel ilkelerin 1 Ocak 1995 tarihinde karşılandığı ülke mevzuatları açısından söz konusu şartlardan farklılaşan milli mevzuatın değiştirilmesine yer olmadığından bahisle müktesep hakların korunması klozu (grandfather clause) getirmiştir. Fakat bu kloz sadece Amerika Birleşik Devletleri bakımından uygulama bulmaktadır ve aslında Amerika Birleşik Devletleri'nin ETS'ye taraf olması için konmuştur. Bu bakımdan Amerika Birleşik Devletleri, ETS'ye taraf olmakla The Price Anderson (2 Eylül 1957) Kanunu değiştirmek zorunda kalmamıştır. Ekonomik anlamda kanalize edilme ilkesinin Amerika Birleşik Devletleri bakımından uygulanması için bkz. *The 1997 Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damages and the 1997*

bu kurallar söz konusu temel prensiplerin uluslararası sistemde modernize edilmiş görünümüdür. Paris ya da Viyana Sözleşmesi'ne taraf ülkeler ise bu Sözleşmelere taraf olmakla ETS'nin maddi hukuka ilişkin hükümlerini büyük ölçüde karşılamaktadır. Zira ETS'nin Eki'nin 3 ile 11. maddeleri arasındaki hükümleri Paris ve Viyana Sözleşmeleri'nin tekrarı niteliğindedir¹²⁴.

ETS'nin Paris ve Viyana Sözleşmeleri'nden farklı olarak düzenlediği konular daha çok sorumluluk miktarı ve bu çerçevede oluşturulan kamu fonlarından ibarettir. Bu çerçevede ETS sorumluluk miktarı açısından iki basamaklı bir sistem öngörmektedir. İlk basamak uyarınca işletenin sorumluluğu âkit taraf ülkelerce 300 milyon SDR'den düşük olmamak üzere belirlenecek, ikinci basamak olarak da milli mevzuat uyarınca belirlenmiş miktara ek olarak yaklaşık 300 milyon SDR'lik bir uluslararası fon oluşturulacaktır. Bu fonun yüzde doksandan fazla kısmı kurulu güç kapasitesi oranında nükleer santrale sahip ülkelerce, (*her MW kurulu kapasite termal gücü için 300 SDR*) kalan kısım Birleşmiş Milletler değerlendirme oranı çerçevesinde tüm taraf ülkelerce ödenecektir. Birleşmiş Milletler değerlendirme oranı minimum olan nükleer santral sahibi olmayan ülkeler, uluslararası fona herhangi bir katkı payı ödemeyeceklerdir (ETS md. IV). Nükleer santrale sahip ülkelerin Birleşmiş Milletler değerlendirme oranının yüksek olması sebebiyle uluslararası fonun toplamda yaklaşık %98'inin nükleer santrale sahip ülkeler tarafından ödenmesi öngörülmektedir¹²⁵.

ETS kapsamında oluşturulan uluslararası fon, Sözleşme'nin "Fonların tahsisi" başlıklı XI. maddesinde iki parça olarak farklı amaçlara özgülenmiştir. %50'lik ilk basamak hadisenin meydana geldiği nükleer tesisin bulunduğu devletin sınırları içinde ya da dışında meydana gelen zararların tazminine özgülenmişken, ikinci %50'lik basamak münhasıran sınır aşan zararlara özgülenmiştir¹²⁶. Fakat Sözleşme'nin XI/2 fıkrası, taraf ülkeleri ilk basamak sorumluluk miktarını yüksek belirlemeye teşvik etmek

Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damages – Explanatory Texts, IAEA International Law Series, No: 3., s.67 vd.

¹²⁴ McRAE, s. 35.

¹²⁵ McRAE, s. 30; ETS'ye hangi ülkelerin taraf olması durumunda ne kadar katkı payı ödeneceğine ilişkin IAEA'nın hesaplama uygulaması için bkz. <https://ola.iaea.org/ola/CSCND/Calculate.asp>

¹²⁶ Sınır aşan zarar (transboundary damage) kavramı, işletenin nükleer santralının bulunduğu ülke dışında meydana gelen zararları ifade etmektedir. Bu çerçevede nakliye esnasında bahse konu ülkeden başka bir ülkede meydana gelen zararlar da sınır aşan zarar kavramı içerisinde değerlendirilmektedir.

amacıyla, ilk basamak sorumluluk miktarını 600 milyon SDR'den düşük olmayan bir miktar olarak belirleyen ülkelerin XI/1(b) hükmünü devre dışı bırakarak söz konusu miktarı hem ülke içi hem de sınır aşan zararların tazmini için kullanmasına izin vermektedir.

SONUÇ

Nükleer enerji alanında üçüncü kişilere karşı sorumluluk konusunda temel iki uluslararası düzenleme bulunmaktadır. Bunlar “*Nükleer Enerji Alanında Üçüncü Şahıslara Karşı Hukuki Sorumluluğa İlişkin Paris Sözleşmesi*” ve “*Nükleer Zararlar Hakkında Hukuki Sorumluluğa İlişkin Viyana Sözleşmesi*”dir. İki farklı rejimin neden olduğu olumsuzlukların bertarafı için daha sonra bu Sözleşmeler “*Paris ve Viyana Sözleşmelerinin Uygulanmasına İlişkin Ortak Protokol*” ile irtibatlandırılmıştır. “Ortak Protokol”, her iki Sözleşme’de ortaya konulan özel rejimin yararlarını karşılıklı olarak genişleterek Viyana Sözleşmesi ile Paris Sözleşmesi arasında bir bağ kurmayı ve bir nükleer kazada her iki Sözleşme’nin eş zamanlı olarak uygulanmasından kaynaklanacak ihtilafları ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca farklı uygulamaların tek çatı altında birleştirilmesi çalışmaları kapsamında üçüncü bir rejim olarak 2015 yılında yürürlüğe giren “*Nükleer Zararların Ek Tazmini Sözleşmesi*” düzenlenmiştir.

Benzer prensipler çerçevesinde şekillenmiş söz konusu uluslararası anlaşmalar; nükleer santral işletenin kusursuz ve münhasıran sorumlu olmasını, söz konusu sorumluluğun miktar ve zaman açısından sınırlandırılmasını ve sigorta veya diğer mali güvenceler ile teminat altına alınmasını öngörmektedir. Sayılan uluslararası anlaşmaların maddi hukuk sözleşmesi (*uniform law convention*) niteliğinde olması ülkelerin ulusal mevzuatlarını tarafı oldukları Sözleşme uyarınca uyumlaştırmasını zorunlu kılmaktadır.

Türkiye, 64 ve 82 tarihli ek protokolleri ile birlikte Paris Sözleşmesi’ne ve Ortak Protokol’e taraftır. Anayasa’nın 90. maddesinin beşinci fıkrası uyarınca, Türkiye Cumhuriyeti tarafından onaylanan Paris Sözleşmesi ve Ortak Protokol’ün iç hukukta kanun hükmünde olması sebebiyle bir “kanun” olarak uygulanma kabiliyeti bulunmaktadır. Anayasa’nın ilgili hükmü, milletlerarası anlaşmaların sadece normlar hiyerarşisindeki yerini ifade eden bir hüküm olarak değil aynı zamanda uygulayıcıların somut olayda ilgili uluslararası anlaşmaya dayanarak karar vermesine olanak tanıyan bir hüküm olarak yorumlanması gerekmektedir. Bu bakımdan Türkiye’nin nükleer enerji alanında üçüncü kişilere karşı hukuki sorumluluk rejimi, sınırları Paris Sözleşmesi tarafından çizilen rejimin kendisi olmaktadır. Bu sebeple Paris Sözleşmesi ve Ortak Protokol hükümlerinin doğru bir biçimde

yorumlanması iç hukuk uygulaması bakımından büyük önem arz etmektedir. Ortak Protokol uyarınca belirli durumlarda ülkemiz uygulayıcılarının Viyana Sözleşmesi ile de karşı karşıya kalabileceği bu nedenle Viyana Sözleşmesi uygulamasının da bir nebze önem arz ettiği göz ardı edilmemelidir. Ayrıca nükleer hadise neticesinde ortaya çıkan zararların tazmini için bünyesinde ek fonlar oluşturan *Brüksel Ek Sözleşmesi* ve dünya üzerindeki büyük kurulu güce sahip nükleer santral sahibi ülkelerin de tarafı olduğu *Nükleer Zararların Ek Tazmini Sözleşmesi*'ne de üyelik hususu Türkiye tarafından değerlendirilmelidir.

Son olarak, nükleer enerji alanında hukuki sorumluluk hakkında bir kanun tasarısı üzerine çalışmaların devam ettiği bilinmektedir. Söz konusu çalışmaların içeriği henüz açıklanmasa da yukarıdaki anlatımlar ışığında kapsamlı bir kanun oluşturmak yerine sadece Paris Sözleşmesi'nin çerçevesini çizdiği konuların içinin doldurulması ve millî hukukta gerekli görülen diğer tamamlayıcı düzenlemelerin yapılması suretiyle öz bir kanun metni oluşturulmasının daha makul bir yöntem olacağı önerilmektedir.

KISALTMALAR

- Agm** : adı geçen makale
ANEM : Avrupa Nükleer Enerji Mahkemesi
bkz. : bakınız
CPPC : The Contracting Parties to the Paris Convention
CSC : The Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damage
ELINI : European Liability Insurance for the Nuclear Industry
EMANI: European Mutual Association for Nuclear Insurance
ETS : Nükleer Zararların Ek Tazmini Sözleşmesi
HMK : Hukuk Muhakemeleri Kanunu
IAEA : International Atomic Energy Agency
md. : madde
mw. : megawatt
NEA : Nuclear Energy Agency
NEIL : Nuclear Electric Insurance Limited
OECD : Organisation for Economic Co-operation and Development
PRIS : Power Reactor Information System
s. : sayfa
s.e.t. : son erişim tarihi
SDR : Special Drawing Rights
TAEK : Türkiye Atom Enerjisi Kurumu
TBK : Türk Borçlar Kanunu
vd. : ve devamı

KAYNAKÇA**Kitap ve Makaleler**

- AMEYE**, Evelyne - **ARREGUI**, Iñigo Igartua, “National nuclear third party insurance pools revisited from a European Union competition law perspective”, *International Nuclear Law Association Altı Aylık Kongresi*, 8-11 Ekim 2012, Manchester, http://www.burges-salmon.com/inla_2012/10140.pdf (s.e.t. 02.04.2017).
- AYDOĞDU**, Murat, *Sivil Amaçlı Nükleer Santral İşletenin ve Nükleer Madde Taşıyanın Hukuki Sorumluluğu*, 1. Bası, Adalet Yayınları, Ankara, 2009.
- BUSEKIST**, Otto von, “A Bridge Between Two Convention on Civil Liability For Nuclear Damage: the Joint Protocol Relating to the Application of the Vienna Convention and Paris Convention”, *International Nuclear Law in the Post-Chernobyl Period*, Organisation for Economic Co-operation and Development - International Atomic Energy Agency, 2006, s.129-153.
- CARROLL**, Simon, “Perspective on the Pros and Cons of a Pooling-type Approach to Nuclear Third Part Liability”, *Nuclear Law Bulletin*, Organisation for Economic Co-operation and Development - Nuclear Energy Agency, No:81, 2008, s.75-97.
- CHAKRABARTI**, Ran, “India: Civil Nuclear Liability Law In India”, *Mondaq*, (8 Mayıs 2015) <http://www.mondaq.com/india/x/395640/Energy+Law/Civil+Nuclear+Liability+Law+in+India> (s.e.t. 28/03/2017).
- DE LA FAYETTE**, Louise, “Towards a New Regime of State Responsibility for Nuclear Activities”, *Nuclear Law Bulletin*, Organisation for Economic Co-operation and Development - Nuclear Energy Agency, No:50, 1992, s. 7-35.
- DESART**, Ronald Dussart, “The Reform of the Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy and of the Brussels Supplementary Convention – An Overview of the Main Features of the Modernisation of two Conventions”, *International Nuclear Law in the Post-Chernobyl Period*, Organisation for Economic Co-operation and Development - International Atomic Energy Agency, No: 75, 2005, s.7-33.
- GRUENDEL**, Robert J. - **KINI**, Els Reynaers, “Through the looking glass: placing India’s new civil liability regime for nuclear damage in context”, *Nuclear Law Bulletin*, Organisation for Economic Co-operation and Development - Nuclear Energy Agency, No:89, 2012, s.45-66.
- GÜNEYSU**, Gülin, “Nükleer Reaktörlerin Yol Açtığı Zararlardan Doğan Hukukî Sorumluluk”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S:1, C:41, 1989-1990, s.207-223.
- GÜNEYSU**, Gülin, “Nükleer Reaktörlerin Yol Açtığı Zararlardan Doğan Kanunlar İhtilafı”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989.
- HARIHARAN**, Arya, “India 's Nuclear Civil Liability Bill and Supplier 's Liability: One Step Towards Modernizing the Outdated International Nuclear Liability Regime”, *William & Mary Environmental Law and Policy Review*, Volume 36, Issue 1, Article 8, 2011, s.223-255.

- KILIÇOĞLU**, Ahmet M., *Borçlar Hukuku – Genel Hükümler*, 20. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2016.
- KIRLI AYDEMİR**, Deniz Defne, “Milletlerarası Usul Hukukunda İhtiyati Tedbirler - (Brüksel I Tüzüğü, UNIDROIT İlkeleri ve Türk Yargılama Hukuku Çerçevesinde)”, *Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- KOCAOĞLU**, Necip Kağan, “Nükleer Tesis İşletenin Hukuki Sorumluluğu: Karşılaştırmalı ve Uluslararası Özel Hukuk Analizi”, *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl: 68, Sayı: 2010/2, 2010, s.33-112.
- KORKUSUZ**, M. Halit, *Nükleer Santral İşletenin Hukuki Sorumluluğu*, Beta Yayınları, İstanbul, 2012.
- McRAE**, Ben, “The Compensation Convention: Path to a Global Regime for Dealing with Legal Liability and Compensation for Nuclear Damage”, *Nuclear Law Bulletin*, Organisation for Economic Co-operation and Development - Nuclear Energy Agency, No:61, 1998, s.25-38.
- NOMER**, Engin, *Devletler Hususî Hukuku*, 21. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2015.
- OĞUZMAN**, Kemal – **ÖZ**, M. Turgut, *Borçlar Hukuku – Genel Hükümler*, Gözden Geçirilmiş Güncelleştirilmiş 12. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2016.
- ÖZBEK HADİMOĞLU**, Nimet, *Milletlerarası Usul Hukukunda Geçici Hukuki Koruma*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013.
- ÖZDAMAR**, Mehmet, “Nükleer Tesislerin İşletilmesinden Doğan Hukuki Sorumluluk”, *Enerji Hukuku Dergisi*, Yıl:1 Sayı:2012/1, 2012, s.119-135.
- PEKCANITEZ**, Hakan – **ATALAY**, Oğuz – **ÖZEKES**, Muhammet, *Medenî Usûl Hukuku*, 15. Bası, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- PELZER**, Norbert, “International Pooling of Operators’ Funds: An Option to Increase the Amount of Financial Security to Cover Nuclear Liability?”, *Nuclear Law Bulletin*, , Organisation for Economic Co-operation and Development - Nuclear Energy Agency, No: 79, 2007, s.37-55.
- PELZER**, Norbert, “Main Features of The Revised International Regime Governing Nuclear Liability – Progress and Standstill”, *International Nuclear Law: History, Evolution and Outlook*, OECD, Nuclear Energy Agency No: 6934, 2010, s.355-386.
- QUÉRÉ**, Alain, “Challenges Facing the Insurance Industry since the Modernisation of the International Nuclear Third Party Liability Regime”, *Nuclear Law Bulletin*, Organisation for Economic Co-operation and Development - Nuclear Energy Agency, No: 94, 2014, s.77-104.
- RAETZKE**, Christian, “Nuclear third party liability in Germany”, *Nuclear Law Bulletin*, Organisation for Economic Co-operation and Development - Nuclear Energy Agency, No: 97, 2016, s.9-33.
- REITSMA**, Sebastiaan – **TETLEY**, Mark, “Insurance of Nuclear Risks”, *International Nuclear Law: History, Evolution and Outlook*, Organisation for

Economic Co-operation and Development - Nuclear Energy Agency, No: 6934, 2010, s.387-412.

SCHWARTZ, Julia A., “International Nuclear Third Party Liability Law: The Response to Chernobyl”, *International Nuclear Law in the Post-Chernobyl Period*, Organisation for Economic Co-operation and Development - International Atomic Energy Agency, No:6146, 2006, s.37-72.

SCHWARTZ, Julia A., “Liability and Compensation for Third Party Damage Resulting From a Nuclear Incident”, *International Nuclear Law: History, Evolution and Outlook*, Organisation for Economic Co-operation and Development - Nuclear Energy Agency, No: 6934, 2010, s. 307-354.

TETLEY, Mark, “Revised Paris and Vienna Conventions – Challenges for Nuclear Insurers”, *Nuclear Law Bulletin*, , Organisation for Economic Co-operation and Development - Nuclear Energy Agency, No:77, 2006, s.27-39.

Elektronik Kaynaklar

- Consolidated text of the Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage of 21 May 1963 as amended by the Protocol of 12 September 1997, https://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/protamend_annex.html (s.e.t.20.05.2017).
- Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy of 29th July 1960, as amended by the Additional Protocol of 28th January 1964 and by the Protocol of 16th November 1982 (Paris Convention), https://www.oecd-nea.org/law/nlparis_conv.html (s.e.t.20.05.2017).
- Finlandiya Nükleer Sorumluluk Kanunu Resmi Olmayan Çevirisi, <http://plus.edilex.fi/content/stuklex/en/pdf/20050493e.pdf> (s.e.t.20.05.2017).
- From Three Mile Island to Fukushima Daiichi, IEEE Spectrum, Glenn Zorpette, Şubat 2014. <http://spectrum.ieee.org/energy/nuclear/from-three-mile-island-to-fukushima-daiichi> (s.e.t. 07.05.2017).
- “Liability for Nuclear Damage”, World Nuclear Association, <http://www.world-nuclear.org/info/Safety-and-Security/Safety-of-Plants/Liability-for-Nuclear-Damage/> (s.e.t.03/02/2017).
- Nükleer Zararların Ek Tazmini Sözleşmesi Katkı Payı Hesaplama Uygulaması, <https://ola.iaea.org/ola/CSCND/Calculate.asp> (s.e.t.20.05.2017).
- Unofficial Consolidated Text of the Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy of 29th July 1960, as amended by the Additional Protocol of 28th January 1964, by the Protocol of 16th November 1982 and by the Protocol of 12 February 2004. <https://www.oecd-nea.org/law/Unofficial%20consolidated%20Paris%20Convention.pdf> (s.e.t.20.05.2017).
- Ülkelerin sorumluluk ve mali güvence limitleri, <https://www.oecd-nea.org/law/table-liability-coverage-limits.pdf>

- 2004 Ek Protokolü ile Değişik Paris Sözleşmesi'nin Resmî Olmayan Tercümesi.
<http://www.taek.gov.tr/lisans-izin-islemleri/218-uluslararası/uluslararası-cok-taraflı-anlaşmalar-sozlesmeler/761-nukleer-enerji-alanında-ucuncu-sahislara-karsi-hukuki-sorumluluğa-iliskin-paris-sozlesmesini-yenileyen-2004-protokolu.html> (s.e.t.19.04.2017).
- <https://www.iaea.org/pris/> (s.e.t.20.04.2017).
- Nuclear Legislation in OECD and NEA Countries - Regulatory and Institutional Framework for Nuclear Activities – Switzerland, Organisation for Economic Co-operation and Development - Nuclear Energy Agency, 2010, <http://www.oecd-nea.org/law/legislation/> (s.e.t. 20.05.2017).
- Nükleer Zararların Ek Tazmini Sözleşmesi'ne üyelik durumu ile ilgili tablo
<https://www.oecd-nea.org/law/brussels-convention-ratification.html> (s.e.t.: 01.05.2017).
- Paris Convention: Decisions, Recommendations, Interpretations by the OECD Council and the NEA Steering Committee, Organisation for Economic Co-operation and Development - Nuclear Energy Agency, Paris, 1990, <http://www.oecd-nea.org/law/paris-convention-dec-rec-int.pdf> (s.e.t.20.05.2017).
- Revised text of the Exposé des Motifs of the Paris Convention, approved by the OECD Council on 16th November 1982, https://www.oecd-nea.org/law/nlparis_motif.html (s.e.t.20.05.2017).
- The 1997 Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damages and the 1997 Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damages – Explanatory Texts, International Atomic Energy Agency International Law Series, No: 3,
http://www-pub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/Pub1279_web.pdf.
(s.e.t.20.05.2017).
- The 1988 Joint Protocol Relating to the Application of the Vienna Convention and the Paris Convention — Explanatory Text, International Atomic Energy Agency International Law Series, No: 5, http://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/Pub1593_web.pdf (s.e.t.20.05.2017).
- Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Türkiye Cumhuriyetinde Akkuyu Sahası'nda Bir Nükleer Güç Santralının Tesisine ve İşletimine Dair İşbirliğine İlişkin Anlaşma,
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/10/20101006-6.htm>
- Türkiye Cumhuriyetinde Nükleer Güç Santrallerinin ve Nükleer Güç Sanayisinin Geliştirilmesi Alanında İşbirliğine İlişkin Anlaşma ile Türkiye Cumhuriyetinde Nükleer Güç Santrallerinin ve Nükleer Güç Sanayisinin Geliştirilmesine Dair İşbirliği Zaptı,
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/05/20150523-1-1.pdf>